

**UNIVERZITA KONŠTANTÍNA FILOZOFA V NITRE
FAKULTA SOCIÁLNYCH VIED A ZDRAVOTNÍCTVA**

BAKALÁRSKA PRÁCA

2010

Lenka Dávidová

**UNIVERZITA KONŠTANTÍNA FILOZOFA V NITRE
FAKULTA SOCIÁLNYCH VIED A ZDRAVOTNÍCTVA**

KRÍZA A ROZVODOVOSŤ V MANŽELSTVE

Bakalárska práca

Študijný program: Sociálna práca

Školiace pracovisko: Ústav romologických štúdií

Školiteľ: doc. PhDr. Katarína Vanková, PhD.

Nitra 2010

Lenka Dávidová

ABSTRAKT

DÁVIDOVÁ, Lenka: *Kríza a rozvodovosť v manželstve*. [Bakalárska práca] – Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Fakulta sociálnych vied a zdravotníctva; Ústav romologických štúdií. – Školiteľ: PhDr. Katarína Vanková, PhD. Stupeň odbornej kvalifikácie: Bakalár (Bc.). – Nitra : FSVaZ 2010. 49 s.

Bakalárska práca rozoberá najčastejšie príčiny, ktoré môžu byť dôsledkom krízy v rodine končiacej rozvodom. Cieľom práce je priblížiť vplyv kríz a rozvodovosti v manželstve na jednotlivých členov rodiny, zdefinovať najčastejšie sa vyskytujúce príčiny konfliktov a kríz a pokúsiť sa ukázať rodinám možnosti, ako najlepšie zjednodušiť túto stresujúcu situáciu. Táto problematika je rozpracovaná v piatich kapitolách a podkapitolách, ktoré na seba systematicky nadväzujú. Prvá kapitola sa venuje klasifikácii rodiny a spolužitiu v rodine v minulosti a súčasnosti. Taktiež nie sú vynechané typy a funkcie rodiny ale aj vzťahy a výchova v rodine. Druhá kapitola rozoberá konflikty a krízy v rodine, ktoré môžu byť spôsobené nezamestnanosťou a chudobou, ako hlavnými spúšťačmi krízy. Tretia kapitola je o niečo rozsiahlejšia ako ostatné. Opisuje manželský konflikt, následnú krízu a hlavné, najviac sa vyskytujúce príčiny rozvodov, v ktorých sú hlavne vymedzené nevera zo strany partnera a násilie páchané na ženách. Práca taktiež zahŕňa aj faktory, ktoré vedú partnera k takémuto konaniu. Kapitola sa ďalej venuje priblíženiu pojmu rozvod, ale aj skutočnosť, ako sa postarať a ochrániť deti v čase rozvodu manželov – rodičov. Štvrtá kapitola chce človeka oboznámiť s tým, aké sú možnosti riešenia krízy v rodine a ďalej prezentuje možnosť pomoci z oblasti sociálnoprávnej ochrany a sociálnej kurately. Piatou kapitolou je diskusia, kde autorka opisuje návrhy a postrehy k danej téme a navrhuje prípadné odporúčania do praxe. K základným odporúčaniam pre prax patrí pomoc z oblasti psychologického poradenstva, uskutočňovanie mediácie a to nie len pre rozvádzajúcich sa rodičov, ale aj pre ich deti. Práve deťom by mala byť venovaná väčšia pozornosť v tomto kritickom období, aby sa čo najviac eliminovali negatívne dôsledky, ktoré môžu na deti dopadnúť.

Kľúčové slová:

Rodina. Manželstvo. Konflikt. Kríza. Rozvod.

ABSTRACT

DÁVIDOVÁ, Lenka: *Crisis and divorce rate in marriage*. [BA thesis] – Constantine the Philosopher University in Nitra, Faculty of Social Sciences and Health Care; Romologic studies institute. – Tutor: PhDr. Katarína Vanková, PhD. Master of degree: Bachelor (Bc.). – Nitra : FSVaZ 2010. 49 p.

Bachelor's thesis is about most often reasons, which could be a consequence of crisis in the family in divorce. The work will bring the impact of crises in marriage and divorce on the individual family members, to explain this theme, to define the most often reasons of conflicts and crises in families, to explain possibilities how you could avoid these reasons and to make easier this stressful situation. The topic is dealt into five chapters and subheads, which are systematically related. First chapter is about classification of a family and it compare coexistence in pastness and in nowadays. Also types and functions of a family, relations and upbringing in families are not left out. Second chapter is about conflicts and crises in families which could be caused by the main starters of crisis - unemployment and poorness. Third chapter is wider like others. It describes a marriage conflict, following crisis and primarily the most often reasons for a divorce, which includes partner's infidelity and violation on women. Essay also includes factors which could be caused of partner's behavior. Chapter deals with divorce as reality, how you can protect children and how to take care about children in time of parent's divorce. Fourth chapter includes informations about possibilities how you can solute these problems and avoid crises. Chapter presents options to help in social - juridic protection and protection of children. The fifth chapter is the discussion, where the author describes the observations and suggestions on this issue and suggests possible recommendations into practice. Basic commendation for a praxis is psychological consultancy for both sides, children and parents in divorce as well. Especially children need a more attention in this critical and stressful situation, to eliminate the most negative consequences, which could cause problems in their future.

Key words:

Family. Marriage. Conflict. Crisis. Divorce.

OBSAH

ÚVOD	6
1 RODINA AKO ZÁKLAD SPOLOČNOSTI	7
1.1 Rodina – spolužitie od histórie po súčasnosť	7
1.2 Typy rodiny a jej funkcie	9
1.3 Vzťahy v rodine a vplyv prostredia	12
1.4 Spôsob výchovy a formovanie osobnosti	13
2 KONFLIKTY A KRÍZY V RODINE	16
2.1 Pojem kríza – kríza v rodine	16
2.2 Nezamestnanosť a jej následky na rodinu	18
2.3 Chudoba : Nebezpečné tabu	20
3 KRÍZA V MANŽELSTVE KONČIACA ROZVODOM	23
3.1 Manželstvo	23
3.2 Manželský konflikt, kríza, príčiny rozvodov	25
3.3 Nevera – zakázané ovocie	27
3.4 Násilie páchané na ženách, rozdielnosť pováh, záujmov a názorov	27
3.5 Pojem rozvod	29
4 MOŽNOSTI RIEŠENIA KRÍZY V RODINE	33
4.1 Mediácia	34
4.2 Pomoc a poradenstvo oddelenia sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately	37
5 DISKUSIA	39
ZÁVER	46
ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ZDROJOV	47

ÚVOD

V živote je veľa otázok, ktoré si žiadajú odpovede a veľa problematík, ktoré si žiadajú riešenie. Biologická, úplná rodina je základom našej spoločnosti. Každý, kto vstupuje do manželstva, má v záujme, aby v ňom zotrval v šťastí, v spokojnosti, aby dal patričnú výchovu svojim deťom a uspokojoval nie len ich ale aj svoje základné životné potreby. Nie v každom prípade sa podarí zotrvať v pokojnom a šťastnom manželstve. V manželstve sa vyskytujú situácie, ktoré sa v čisto partnerskom spoložití nemusia objaviť a ľudia si s nimi často nevedia dať rady. Vtedy dochádza ku krízam rodiny, ktoré často vedú až ku konfliktom. Ľudia sa tieto problémy snažia riešiť, no nie vždy sa to podarí. Niekedy musia ľudia prejsť dlhú cestu aby sa ich problémy vyriešili a aby ich rodina zvládla. Pokiaľ sa partnerom krízu nepodarí vyriešiť, často dochádza aj k rozvodom. Rozvodovosť zaraďujeme medzi jednu z hlavných problematík súčasného sveta a môžeme o nej povedať, že vystupuje ako sociálny problém, ktorý sa podieľa na sociálno-patologických javoch. O rozvodovosti je počuť čoraz viac a v poslednej dobe narastá aj počet žiadostí o rozvod manželstva. Spôsobujú ho už spomínané krízy a konflikty, môže byť dôsledkom určitej závislosti jedného z partnerov, v manželstve mohla skolabovať komunikácia, pri ktorej si manželia uvedomia, že sú úplne rozdielni, nehodia sa k sebe a nemajú sa o čom rozprávať. To môže viesť aj k nevere a týraniu, kedy dochádza k zničeniu dôvery medzi partnermi. Uvedené javy ako konflikty, krízy, závislosť, alkoholizmus, nevera, týranie a ešte ďalšie môžu viesť k rozpadu manželstva. Ľudia sú naučení problémy riešiť po svojom a len málokedy sa obrátia na odbornú pomoc, v čom vidíme veľké mínus. Ľudia by sa mali častejšie obracať na odbornú pomoc, pretože odborníci vedia, ako sa v krízových situáciách zachovať a vedia poradiť čo najlepšie východisko z krízy. Malo by byť cieľom spoločnosti, aby sa udržalo čo najviac spokojných a šťastných manželstiev a preto by mali odborníci svoje služby viac zviditeľniť a ukázať sa na verejnosti ako spoľahlivá metóda riešenia závažných problémov vo vzťahoch, v rodinách, v manželstvách.

1 RODINA AKO ZÁKLAD SPOLOČNOSTI

Rodina predstavuje pre každého to najdôležitejšie a najcennejšie. Všetci by sme chceli mať rodinu úplnú, bezproblémovú a najšťastnejšiu na svete. To, ako sa budeme v rodine cítiť neovplyvníme len my, ale vplýva na to veľa rôznych okolností. Jednou z nich je aj spoločnosť, pričom rodina je jej najpodstatnejšia časť. *„Rodina a spoločnosť je malá a veľká verzia rovnakej podstaty. Rodina a spoločnosť sa teda vzájomne ovplyvňujú aj keď rodina predstavuje konzervatívnejší a stabilnejší útvar“* (Satirová, 1994, s. 223). Socializácia je hlavným cieľom rodiny. Jej výsledkom sa z človeka stáva človek mravný, charakterný, ktorý sa bude vedieť o seba postarať a obstojí v rodinnom i v spoločenskom živote. Stav súčasnej rodiny závisí od ekonomickej a sociálnej situácie spoločnosti, formy a funkcie rodiny podmieňuje charakter existujúcich výrobných a spoločenských vzťahov. Presmerovanie zodpovednosti za kvalitu života na každého jednotlivca súvisí s výchovnými problémami v rodinách (Kasanová, 2008, s. 46). *„Rodina založená manželstvom je základnou bunkou spoločnosti. Spoločnosť všetky formy rodiny všestranne chráni. Všetci členovia rodiny majú povinnosť vzájomne si pomáhať a podľa svojich schopností a možností zabezpečovať zvyšovanie hmotnej a kultúrnej úrovne rodiny. Rodičia majú právo vychovávať deti v zhode s vlastným náboženským a filozofickým presvedčením a povinnosť zabezpečiť rodine pokojné a bezpečné prostredie“* (Zákon o rodine č. 36/2005). Podľa Strieženca (1996, s. 186) je rodina *„najdôležitejšia sociálna skupina, ktorá je ekonomickou, sociálnou bunkou spoločnosti s viacerými úlohami. Jej hlavnou úlohou je reprodukcia trvania a výchova resp. socializácia potomstva. Ako spoločenská inštitúcia je tiež základným článkom sociálnej štruktúry spoločnosti“*. *„Po zovšeobecnení uvedených definícií rodinu stručne chápeme ako spoločenskú skupinu a inštitúciu, v ktorej sú muž, žena a aspoň jedno dieťa, žijúci najčastejšie v spoločnej domácnosti, spojenú určitými zväzkami, pričom rodina plní významné funkcie“* (Kasanová 2008, s. 42).

1.1 Rodina – spolužitie od histórie po súčasnosť

Jandourek (2003, s. 115-116) uvádza, že rodina je definovaná ako forma dlhodobého solidárneho spolužitia osôb spojených príbuzenstvom, ktoré zahŕňa prinajmenšom rodičov a deti. Podľa Poliakovovej (1996 In Kasanová, 2008, s. 52) sa v staroveku a v stredoveku pod rodinou mysleli najmä dve skutočnosti: to, čo by sme dnes nazvali veľkou domácnosťou -

teda išlo o spoločenstvo ľudí, ktorí spolu bývajú pod jednou strechou, spolu hospodária a sú podriadení autorite otca ako hlavy rodiny. Na druhej strane sa rodinou rozumelo široké pokrvné príbuzenstvo t.j. približne staroveký rod ako veľká skupina ľudí, ktorá pokrvným zväzkom udržiava jednotu moci. „Retrospektívny pohľad na rodinu v Európe v priebehu posledných desaťročí odhaľuje vo vývoji rodinných vzťahov a štruktúr tieto základné procesy:

1. Demokratizácia rodinných vzťahov, t.j. premena tradičných patriarchálnych rodinných vzťahov, založených na autorite muža a podriadenosti detí rodičom, na vzťahy moderné, rovnoprávne z hľadiska pohlavného, ako aj generačného.
2. Individualizácia rodinných vzťahov, t.j. postupný prechod od vzťahov daných, prioritne určených pôvodom človeka ku vzťahom prevažne voleným, utváraným slobodným výberom jednotlivca, založených na vzájomnej diskusii.
3. Dynamizácia rodiny – rodina sa stáva viac otvorenou, prístupnejšou, adaptabilnejšou na zmeny, ktoré vývoj spoločnosti prináša, ale aj na zmeny v individuálnom vývoji človeka.
4. Pluralizácia rodinných štruktúr a foriem – nadväzuje na predchádzajúce procesy a znamená utváranie stále širšej a komplikovanejšej palety rodinných vzťahov a formovanie väčšieho počtu rodinných štruktúr, riadiacich sa novými, vlastnými vzormi správania“ (Guráň, Filadelfiová, Ritomský, 1997 In Kasanová, 2008, s. 45).

Podľa Matouška (1997 In Kasanová, 2008, s. 43 - 44) rodina existovala už v praveku. Tá bola v tej dobe *klanová* – pôvod sa odvodzoval od spoločného mýtického predka. Rodinu predstavovali muž a žena pričom muž sa staral o lov a žena o zber. Rodina v rímskej spoločnosti bola patriarchálna – autoritou bol muž, a monogamická – tvoril ju pár dvoch ľudí. Ženy boli striktne podriadené mužom a vykonávali len domáce práce, nikam nechodili. Pričom mužom boli tolerované konkubíny a mohli sa rozvádzať. V stredoveku už začalo prevážať mnohoženstvo, ženy nemuseli byť do svadby pannami, ale po svadbe museli dodržiavať vernosť svojmu mužovi. Manželstvá začala uzatvárať kresťanská cirkev. Počas novoveku sa patriarchálna rodina pod vplyvom revolúcií za občiansku rovnosť a priemyselných revolúcií začala rozpadáť. Žena síce začala pracovať, ale jej postavenie v porovnaní s mužovým bolo horšie. Mužova autorita začala klesať z dôvodu, že prestal byť jediným živiteľom rodiny. Sopóci (2000 In Kasanová, 2008) udáva, že v súčasnosti v našej spoločnosti prevláda patriarchálny typ rodiny, ktorý je potvrdený zo stránky právnej, duchovnej.

1.2 Typy rodiny a jej funkcie

Pre každého človeka tvorí základ biologická rodina, ktorá v literatúrach býva nazývaná aj nukleárna, prirodzená, ktorá je zložená z rodičov a detí. Každý človek, ktorý si založil rodinu patrí k dvom nukleárnym rodinám, a to:

- a) **orientačná rodina** – to je rodina pôvodu, v ktorej sa nachádza vo funkcii dieťa,
- b) **reprodukčná rodina** (rozmnožovacia) – v ktorej je vo funkcii rodiča.

Každá biologická rodina teda obsahuje 2 druhy vzťahov:

- **vzťahy filiacie (príbuznosti)** – sú to vzťahy pokrvné alebo adoptívne,
- **vzťahy afinity (manželské)** (Kasanová, 2008, s. 56).

Turanská (2004, s. 58) z hľadiska štruktúry delí rodiny na:

- a) **úplná rodina** – je dvojgeneračné spoločenstvo rodičov a detí, v ktorej sú predpoklady pre to, aby každý jej člen splňal svoju rolu. Môže vzniknúť aj doplnením, ak po strate partnera rodič so svojím dieťaťom vstúpi do nového manželského zväzku. V takejto rodine môžu byť zdrojom disharmónie nevyvážené vzťahy partnerov k vlastným a nevlastným deťom. Bakošová (1994, s. 27) podľa spôsobu spolužitia jej členov delí úplnú rodinu na:

- **harmonickú**, ktorá uspokojuje všetky potreby členov rodiny a v ktorej nie sú vážne poruchy a nezhody pri výchove detí,
- **disharmonickú** (narušenú, labilnú, rozvrátenú), kde nastáva konflikt, vyskytuje sa napätá atmosféra, kde je nezáujem, kruté zaobchádzanie s dieťaťom i medzi partnermi. Konflikt môže byť príčinou dezintegrácie osobnosti,
- **doplnenú**, kde po rozvoze rodičov so svojimi deťmi vstúpi do nového manželského zväzku, do ktorého nový partner prináša dieťa z predchádzajúceho manželstva. Ide o najkomplikovanejší typ vzťahov a môže priniesť problémy „moje deti“, „naše deti.“

- b) **neúplná rodina** – je spoločenstvo jedného rodiča (najčastejšie matky) s dieťaťom.

Takáto rodina vzniká:

- úmrtím jedného z rodičov (rodina vdovcov a vdov),
- rozvodom manželov, odchodom manželského partnera (opustenie, väzenie),
- rozhodnutím ženy byť slobodnou matkou.

Neúplná rodina má svoje špecifické právne, výchovné i sociálne problémy.

Z hľadiska funkčnosti Dunovský (1999, str. 106-110) rozdeľuje rodiny na:

- a) **funkčná rodina** – rodina fungujúca ako otvorený systém saturujúci potreby všetkých členov, rodina, ktorá plní základné normy postavené spoločnosťou, čiže subjektívnym kritériom funkčnosti je spokojnosť členov rodiny a objektívnym kritériom funkčnosti je spokojnosť spoločnosti. Funkčnosť nie je priamo úmerná úplnosti rodiny. Aj vo funkčných rodinách sa objavujú konflikty a nedorozumenia, ale tieto konflikty nenarušujú stabilitu rodiny a rodina ich rieši konštruktívne, mnohí odborníci hovoria aj zdravej, normálnej či neklinickej rodine,
- b) **problémová rodina** – v rodine sa objavuje chronickejší problém, ktorý ovplyvňuje funkcie rodiny, ale neohrozuje stabilitu a základy rodinného systému, rodina je zvyčajne schopná riešiť problém vlastnými silami, možná je i krátkodobá odborná intervencia alebo sa rodina na problém adaptuje,
- c) **dysfunkčná rodina** – je charakterizovaná vážnymi chronickými poruchami, ktoré ohrozujú a poškodzujú rodinu, negatívne vplyvajú na dospelých členov rodiny, ale najmä na deti, môžu negatívne ovplyvniť zdravý vývoj detí, tento typ rodiny potrebuje sústavnú pomoc, dlhodobú sanáciu,
- d) **afunkčná rodina** – tento typ rodiny neplní základné funkcie, čím ohrozuje existenčne najmä deti, rodina funguje asociálne /časť autorov hovorí o disociale rodine, v ktorej sa už často objavuje alkohol, drogy, delikvencia, týranie, zneužívanie/, v týchto rodinách frekventovanejšie prichádza k odobratiu detí, práca s touto rodinou je pre sociálneho pracovníka mimoriadne náročná, pretože absentuje motivácia k zmene.

Ako uvádza Dunovský (1999, s. 92) „rodina potrebuje materiálne zabezpečenie, vzájomnú pomoc pri krízových situáciách pri zmene prostredia v spoločnosti a v rodine. Aby rodina dosiahla všetky náročné požiadavky a dala zmysel svojej existencii, musí plniť aspoň tie základné úlohy a funkcie, ktoré zabezpečujú zmysel života človeka v spoločnosti vo všetkých etapách jej existencie.” Rodina podľa Kratochvílovej (2007, s. 86-87) plní tieto rozhodujúce funkcie:

„**Biologicko-reprodukčná funkcia** je primárna. V spoločnosti vždy bolo a je potrebné doplniť novými členmi tých, ktorí zomreli. Táto funkcia zabezpečuje pokračovanie ľudského rodu, produktívnych síl pre spoločnosť. Prejavuje sa aj v erotických vzťahoch medzi manželmi, ktoré úzko súvisia s emocionálnymi. Reprodukčná funkcia je závislá aj od ekonomického rozvoja spoločnosti. Ale aj napriek tomu v celosvetovom meradle je v súčasnosti pre vyspelé krajiny charakteristická populačná stagnácia, t.j. rodí sa čoraz

menej detí na rozdiel od rozvojových krajín, vyznačujúcich sa obrovským rastom populácie.

Ekonomická funkcia spočíva v zabezpečovaní každodenného chodu rodiny. Jej obsah sa zmenami v spoločnosti mení. V predchádzajúcich obdobiach spoločenského vývoja bola rodina potrebnou, aby sa v rámci nej zabezpečovala saturácia životných potrieb. V súčasnosti sa rodina a práca oddelili. Existujú rodiny s nedostatkom, ale aj nadbytkom finančných prostriedkov. Aj to ovplyvňuje vývin charakterových vlastností detí. Ekonomické zabezpečenie dnes postupne začína zohrávať väčšiu úlohu ako faktor umožňujúci úspešnú školskú kariéru.

Výchovná funkcia je nenahraditeľnou, nezastupiteľnou a rozhodujúcou funkciou. Význam a váha rodinnej výchovy vyplýva z toho, že v období svojho vývinu dieťa trávi v rodinnom prostredí najviac času. Intenzita výchovných vplyvov, ktorým v tomto prostredí dieťa podlieha, je umocnená vzájomnými citovými vzťahmi členov rodiny. V období, keď dieťa všetky svoje predstavy, postoje a konania odvodzuje z príkladu dospelých, celá atmosféra rodinného prostredia výrazne ovplyvňuje proces formovania jeho osobnosti. Stabilná rodina, jej vnútorný život, vzájomné vzťahy členov rodiny, ciele, ktoré sledujú sú výchovnou silou, ktorú nemožno ničím nahradiť. V rodinnom prostredí sú nevyčerpatelne zdroje detských skúseností, ktorými sa rozvíja a obohacuje duchovný svet, utvára a upevňuje sa mravné presvedčenie, formuje sa celá osobnosť. Úroveň výchovnej práce v rodine, modely správania, uplatňovanie rolí otca, matky, ovplyvnia kvalitu osobnosti. V škole je potom na čo nadviazať a ďalej rozvíjať. V žiadnom prípade nemôže však škola úplne nahradiť vplyv rodiny na formovanie citového života, mravných čŕt a charakterových vlastností detí.

Psychohygienická a emocionálna funkcia sa prejavuje v úrovni citov, uznania a pochopenia. Je to funkcia emocionálnej podpory a pochopenia. Spočíva v posilňovaní vzťahov medzi príslušníkmi rodiny, harmonizovaní ich cieľov, podpore a pomoci pri citových krízach. Rodina uspokojuje základné primárne potreby dieťaťa v raných štádiách jeho života. Ide o uspokojovanie biologických, psychických potrieb bezpečia, pravidelného životného rytmu, lásky podnetov a kontaktov. Táto funkcia dáva deťom pocit stability, bezpečnosti a citovej rovnováhy. Pri plnení tejto funkcie sú dôležité citové väzby medzi súrodencami.

Ochranná funkcia spočíva v profylaxii pred negatívnymi sociálno-patologickými javmi. Spočíva aj v ochrane zdravia detí. Základné normy pri plnení tejto funkcie sú stanovené v Zákone o rodine č. 36/2005 Z. z. Existujú však rodičia, ktorí zanedbávajú výchovné

povinnosti, a tak svojim deťom, ako aj celej spoločnosti spôsobujú nenahraditeľné škody. Ak si rodičia neplnia svoje rodičovské práva alebo povinnosti a ak to vyžaduje záujem spoločnosti na riadnej výchove detí, súd obmedzí ich rodičovské práva. Rovnako ak zneužívajú rodičia svoje práva, alebo závažným spôsobom zanedbávajú svoje povinnosti, súd ich pozbaví rodičovských práv.

Socializačná funkcia sa dotýka detí a mládeže v tom zmysle, aby sa stali kompetentnými a aktívnymi členmi spoločnosti. Spoločnosť očakáva od rodiny, že bude prepájacím mostom, po ktorom deti prejdú do spoločnosti dospelých. Prostredníctvom rodiny sa dieťa pripravuje na začlenenie do spoločnosti ako jej právoplatný člen. Rodina vytvára u dieťaťa predstavu o širšom okolí spoločnosti, sveta. Dieťa sa zúčastňuje na rôznych aktivitách mimo domova. Rodina poskytuje dieťaťu príležitosť vojsť do medzigeneračných vzťahov.

Rekreačná funkcia plní nenahraditeľnú funkciu pri organizovaní a efektívnom využívaní voľného času detí. Pod voľným časom detí rozumieme súhrn času, ktorý im zostáva na slobodné využitie po splnení všetkých ich povinností. Do oblasti voľného času detí počítame: duševnú a telesnú rekreáciu, zábavu, činnosti slúžiace na ďalšie dobrovoľné samovzdelávanie, uspokojovanie a rozvoj záujmov, schopností, nadania a talentu. Spoločnosť od rodiny očakáva, že vytvorí prostredie, v ktorom dieťa uplatní svoje záujmy, bude ich ďalej rozvíjať v prospech individuálneho rozvoja.

Od rodiny spoločnosť vždy očakávala, že napĺňaním stanovených funkcií bude prispievať k rozvoju samotnej spoločnosti“.

1.3 Vzťahy v rodine a vplyv prostredia

Človek v priebehu svojho života vstupuje do množstva vzťahov s inými ľuďmi, skupinami, či spoločenstvami. Žije v rôznych sociálnych útvaroch, ktoré môžu byť založené na rôznych vzťahoch. Vzťahy v rodine sú dôležité pre každého jedinca. Prvé sociálne prostredie, v ktorom sa uskutočňuje tzv. primárna socializácia, ako aj prvá výchovná inštitúcia, v ktorej sa jedinec ocitá, je rodina. Jej znakmi sú intímne spolužitie v jednej domácnosti, vzájomná komunikácia, kooperácia a pomoc jej členov. Atmosféra rodinného prostredia je daná vzájomnými vzťahmi medzi rodičmi a ostatnými členmi rodiny. Dieťa sa formuje podľa rodinných vzťahov a podľa rodinného prostredia, v ktorom vyrastá. Medzi prirodzené prostredia výchovy zaraďujeme rodinu, lokálne prostredie a rovesnícke skupiny a predstavujú primárne formy socializácie detí a mládeže. Na ich socializačné pôsobenie nadväzuje neskôr škola a ostatné výchovné inštitúcie (Tamášová 2008, s. 28).

Druhým hlavným faktorom zdravého vývinu detí je školské prostredie – proces výučby, vzťahy medzi žiakmi, medzi pedagógmi, medzi žiakmi a pedagógom, medzi školou a triedou. Škola ako inštitúcia je zameraná hlavne na odovzdávanie a rozvíjanie vedomostí, hoci podľa definície učiteľ či pedagóg ako kvázi „druhý rodič“ by mal byť osobou, ktorý uskutočňuje výchovno – vzdelávací proces. Táto druhotná socializácia v škole už predpokladá ako - takú primárnu socializáciu v rodine. Rôznorodosť ale určite aj biologicko-genetické a socio - ekonomické faktory ovplyvňujú rozdielnosť žiakov ale hlavným faktorom zostáva spôsob výchovy v rodine a prístup rodičov k dieťaťu (Končal, 2008, s. 531-533).

1.4 Spôsob výchovy a formovanie osobnosti

Podľa najobecnejšieho poňatia je výchova činnosť, ktorá v spoločnosti zaisťuje predávanie „duchovného majetku“ spoločnosti z generácie na generáciu. Ide o sprostredkovanie vzorcov a noriem chovania, komunikačných rituálov, hygienických návykov a pod., a to prostredníctvom rodinnej výchovy už od raného veku detí (Průcha, 2006, s. 16). Výchovný proces v rodine je založený na vzájomnom vzťahu rodičov a detí, pričom základnými činiteľmi je vzťah matka – dieťa, celková povaha rodinnej výchovy a rodinného prostredia (Kratochvílová a kol., 2007, s. 88). Spôsob výchovy v sebe zahŕňa podstatné charakteristiky zámerného i mimovoľného pôsobenia na dieťa. Obsahuje postoje dospelých k deťom, vzájomné emocionálne vzťahy dospelých s deťmi, mieru a spôsob kladenia požiadaviek a ich kontroly, druh a množstvo odmien a trestov, celkovú emocionálnu klímu v rodine a iné. Spôsob výchovy zahŕňa aj upevnené postupy, techniky, praktiky, stratégie, ale tiež názory na človeka, na dieťa a výchovu, či už zreteľne formulované alebo nevyslovené. Poznatky o spôsobe výchovy konkretizujú všeobecnejšie formulácie o pôsobení rodiny, ale tiež školy a mimoškolských inštitúcií a organizácií na vývoj dieťaťa. Práve spôsob výchovy má podstatnú úlohu v pôsobení rodiny i školy. Od spôsobu výchovy závisí tiež to, či dieťa prijíma ostatné momenty v pôsobení rodiny a školy: kultúru, vzdelanie, morálne normy, hodnotové orientácie, názory a postoje, týkajúce sa zmyslu života (Ďuricová, 2004, s. 12-13).

Typy rodinnej výchovy podľa Kratochvílovej (2007, s. 89):

- **„Autoritatívna výchova,** kde je snaha rodičov uplatniť iba svoje názory, dieťa sa musí bezpodmienečne podriaďovať. Ide o taký necitlivý prístup k dieťaťu, že sa stráca schopnosť rodičov porozumieť dieťaťu a priblížiť sa mu. Ako dôsledok takejto výchovy sú neustále konflikty medzi rodičom a dieťaťom, čo sa potom

prejavuje na správaní dieťaťa. Takto vychovávané dieťa sa potom v kolektíve prejavuje v dvoch póloch, buď agresívnym správaním alebo pasívnym správaním.

- **Nekompromisná výchova** je špecifická forma autoritatívnej výchovy, spočíva v kategoricky stanovených požiadavkách, ktoré nepripúšťajú žiadne výnimky. Rodičia nerešpektujú individuálne vývinové osobitosti dieťaťa, jeho vek, schopnosti, záujmy a pod.
- **Ambiciózna výchova** má pôvod vo veľikášstve rodičov. Bez ohľadu na reálne možnosti dieťaťa kladú rodičia vysoké nároky. Dieťa žije pod tlakom, v stave úzkosti, že nesplní úlohy, čo veľmi nepriaznivo ovplyvňuje jeho duševné zdravie.
- **Liberálna výchova** je častým typom výchovy dieťaťa súčasnosti. Dieťa je stredobodom pozornosti v rodine, samo určuje, čo má a čo nemá robiť, rozvíjajú sa u neho nežiaduce povahové črty, ako sebeckosť, neschopnosť podriaďovať sa záujmom kolektívu, povýšenosť. Rodičia vlastne plnia želania svojich detí.
- **Merkantilná výchova** sa prejavuje neodôvodneným a jednostranným odmeňovaním dieťaťa. Dôsledok takejto výchovy je potom neschopnosť vážiť si hodnoty.
- **Kverulatná výchova** vychádza z domnienky rodičov, že ich dieťaťu sa neustále spôsobuje krivda, že sa na neho kladú príliš vysoké nároky. Dieťa si tak oslovuje alibistické postoje a za svoj neúspech obviňuje iných.
- **Demobilizujúca výchova** nedostatočne podnecuje dieťa. Dieťa nevyužíva a nerozvíja svoje schopnosti.
- **Patologická výchova** sa vyskytuje v rodinách alkoholikov, drogovovo závislých, neurotikov, kde výchovu ovplyvňuje patologické správanie rodičov.
- **Laxná výchova** sa prejavuje nezaujmom o dieťa. Rodičia nereagujú na prejavy dieťaťa ani pozitívne ani negatívne. Pritom každý člen rodiny sa stará len o seba. Deti takto vychovávané ťažko potom nadväzujú citové vzťahy k iným ľuďom a ťažko sa začleňujú do spoločnosti.
- **Demokratická výchova** je najvhodnejším typom výchovy. Zahŕňa v sebe náročnosť, ale aj úctu k dieťaťu, primerané spojenie lásky a prísnosti, atmosféru dôvery, rešpektovanie dieťaťa a jeho oceňovanie, premyslené určenie požiadaviek, kontrola ich plnenia a dôsledné hodnotenie“.

Rozhodujúci proces sebauvárania osobnosti sa uskutočňuje pomocou nadobúdaných skúseností, získavaných kompetencií a vyznávaných hodnôt. V procese realizovania tohto

všetkého v konkrétnom živote jednotlivca, slovom osobnosť je napokon to, čo zo seba ľudský jedinec vytvorí v priebehu života v čase svojho vývinu. Kratochvílová ďalej uvádza, že proces vývinu osobnosti z ontogenetického hľadiska nie je ukončený nikdy. Prebieha od narodenia človeka po celý jeho život, až do smrti a prejavuje sa najrozmanitejšími zmenami na všetkých jeho úrovniach“ (Kováč, 2006 In Kratochvílová, 2007). Psychoanalytické učenie ukázalo, že najdôležitejšie obdobie pre vývin človeka je obdobie prvých rokov života. Dieťa nemá žiadne skúsenosti, orientuje sa vo svete pocitmi. Prežíva ich v protipóle dobrý – zlý pocit. Vždy, keď sú uspokojené jeho základné životné potreby, prežíva stav pohody. Neuspokojenie potrieb prežíva ako nepríjemnosť, nepohodu, ohrozenie (Kasanová, 2008, s. 85). Rovnako dôležitá a nezastupiteľná v živote dieťaťa je aj úloha otca. Mnohí často preferujú, že pre dieťa je dôležitejšia matka. Podľa nás sú v rodine dôležití obaja rodičia, aby dieťa od malička videlo dôležitosť a významnosť ich rolí. V prvých mesiacoch života je pre dieťa dôležitejšia prítomnosť matky. Tá prináša dieťaťu pokoj a dáva mu pocit bezpečia. Rolu otca dieťa vníma ako vzor autority, neskôr ako identifikačný vzor. Bude sa mu chcieť čo najviac podobať a napodobňovať ho.

2 KONFLIKTY A KRÍZY V RODINE

Bezproblémová rodina snáď ani neexistuje. V každej jednej rodine sa vyskytne určitý konflikt, s ktorým si rodina nebude vedieť poradiť, pretože človek v manželskom spoložití nevie alebo nechce hneď od začiatku riešiť konflikty. Môže to byť spôsobené už spomínaným nechcením, nezájmom riešiť konflikt alebo stroskotanou komunikáciou medzi partnermi. Slovo konflikt je latinského pôvodu: *conflictus* – zrážka (Křivohlavý, 1973, s. 24). S konfliktami sa stretávame všade. V práci, v rodine, v škole, vo vzťahoch. Sú všadeprítomné, fascinujúce, neznesiteľné. Predstavujú jednu z najväčších výziev, ako sa vyrovnáť s rozdielmi (Wilmot, Hockerová, 2004, s. 15). V každodennom živote sa stretávame s vnútornými a vonkajšími konfliktami. Křivohlavý (1973, s. 28) rozdelil konflikty podľa počtu osôb, ktorých sa konflikty dotýkajú a podľa psychologickej charakteristiky stretávajúcich sa tendencií na:

- intrapersonálne konflikty (vnútorné, osobné, subjektívne);
- interpersonálne konflikty (konflikty medzi dvoma ľuďmi);
- skupinové konflikty (konflikty, ktoré vznikajú vnútri danej skupiny ľudí);
- medziskupinové konflikty (konflikty medzi dvoma alebo viacerými skupinami ľudí).

Mnoho ľudí sa pozerá na konflikt ako na činnosť, ktorá je úplne negatívna a nemá vôbec žiadne očisťujúce kvality. Niektorí zaujmú postoj, že „*to, čo svet potrebuje je dobrá komunikácia*“, že ak by si ľudia navzájom lepšie rozumeli, nemuseli by zažívať konflikty. Aj keď sa zvyšuje uvedomovanie si potenciálne pozitívnych črt konfliktu, ešte stále veľa všeobecne známych predpokladov pracuje proti pozitívnemu pohľadu na konflikt (Wilmot, Hockerová, 2004, s. 27). K najbežnejším formám záťaže, ktoré sa môžu stať spúšťačmi kríz, v slovenských rodinách uvádza Levická (2004) časový stres, zdravotné a finančné problémy. Ak má byť rodinný systém funkčný, musí neustále reagovať na vonkajšie a vnútorné podmienky, ktoré sa neustále menia. To si vyžaduje mobilitu síl v rodine, riešenie vznikajúcich záťažových situácií a následnú adaptáciu na ne. Inak dochádza k nerovnováhe, k vzniku konfliktu a kríz, a nakoniec až k rozpadu rodiny.

2.1 Pojem kríza – kríza v rodine

Kríza – prechodný stav, moment zreteľnej nerovnováhy, nedostatok, úpadok. Je to prechodné štádium medzi dvoma rozlíšiteľnými fázami (Strieženec, 1996, s. 105). Kríza

vedie zvyčajne k zmene regulatívnych spôsobov nášho správania, či už v pozitívnom alebo negatívnom zmysle. Z toho vyplýva, že je zároveň nebezpečenstvom i príležitosťou, človek z nej vychádza premenený, buď stojí na začiatku nových rozhodnutí, alebo podľahne kríze ako obeť (Levická, 2004). Podľa Luckej (2003, s. 119) pochádza slovo kríza z gréckeho *krisis*, čo znamenalo súdny proces, v ktorom vrcholí spor a dochádza k rozsudku, k rozhodnutiu. Thom (In Lucká, 2003, s. 120) navrhuje túto definíciu krízy: V kríze je každý subjekt, ktorého stav, ktorý sa prejavuje zdanlivo bezdôvodným oslabením jeho regulatívnych mechanizmov, je týmto subjektom samým vnímaný ako ohrozenie vlastnej existencie. Vojtěchovský (In Lucká, 2003, s. 123) zaraďuje medzi faktory, ktoré napomáhajú vzniku krízy:

- úpadok základnej medziľudskej súdržnosti
- zmenu hodnôt v priebehu života jedinca
- nahromadenie osôb v malých priestoroch bez posilňovania ľudských väzieb a z toho plynúce odcudzenia
- potlačovanie spontánneho chovania
- viac ambivalentných vzťahov medzi jednotlivcami, skupinami, národmi
- emigrácia, život v inej kultúre
- nerešpektovanie hraníc
- strata autority
- zrada, prerušenie väzby na predchádzajúci zdroj pomoci
- rozplynutie očakávaného: nepodarí sa skúška, dôjde k potratu, narodenie defektného dieťaťa

Základné znaky kríz slovenskej rodiny podľa Zelinu (1994):

- rodina sa sťahuje do mesta (anonymita rodín, zníženie sociálnej kontroly),
- rodina pri prechode na trhový mechanizmus trpí ohrozeniami z chudoby, nezamestnanosti členov, neistoty, čo vedie k dezorganizácii vnútorných stykov členov rodiny,
- čas na výchovu detí, interakciu s nimi sa redukuje z dôvodu stúpajúcich nárokov na rodičov v práci i spoločenskom živote,
- rastie kriminalita, civilizačné choroby, toxicita, životné prostredie v niektorých krajinách i preľudnenosť,
- kontrola pôrodnosti, génové manipulácie, AIDS zasahuje do spôsobu života rodín (rastie počet rozvedených, osamelých ľudí a detí z rozvedených rodín),

- stráca sa kohezivita a patriarchálnosť rodiny,
- masívny vstup masmédií, videa a počítačov do rodiny znižuje čas na vzájomnú komunikáciu rodín.

2.2 Nezamestnanosť a jej následky na rodinu

Problematika nezamestnanosti je v dnešnej dobe veľmi rozšírenou z dôsledku hospodárskej a ekonomickej krízy vo svete. Firmy boli nútené prepúšťať svojich zamestnancov, ktorí ostali bez práce a ocitli sa v kríze, ako sa postarajú o svoje rodiny, deti. Strieženec (1996, s. 129) definuje nezamestnanosť ako „nedobrovoľné a dlhotrvajúce prerušenie práce z dôvodu nemožnosti nájsť zamestnanie“. Nezamestnanosť zaraďujeme medzi vážny problém, ktorý sa týka celého sveta. Jej vznik na Slovensku sa datuje do obdobia 90-tych rokov 20. storočia ako negatívny dôsledok politicko-ekonomickej transformácie. Od tej doby neustále narastá a negatívne vplýva ako na život ľudí tak na fungovanie spoločnosti. Ekonomické problémy rodín sa prejavujú v hmotnom nedostatku a neschopnosti rodiny zabezpečiť každodenný chod domácnosti a uspokojiť základné životné potreby členov rodiny. Iné sociálne, kultúrne a duchovné aktivity sú v dôsledku nedostatku finančných prostriedkov tiež málo rozvíjané. K najčastejším príčinám nedostatku finančných prostriedkov v rodine a adekvátneho zabezpečovania životných potrieb rodiny patrí nezamestnanosť v rodine buď u jedného, alebo aj u oboch rodičov. Predstavuje stratu práce, výraznú redukciu príjmov a pokles životného štandardu u jednotlivca. Najkritickejšie pôsobí zrejme dlhodobá nezamestnanosť, pri ktorej ľudia strácajú nadobudnuté zručnosti, stráca sa ich vzdelanostná úroveň, sú izolovanejší od spoločnosti (Hroncová, Hroncová, 2008, s. 496). Podľa Mareša (2002 In Hroncová, Hroncová, 2008, s. 497) má nezamestnanosť vplyv na rodinu nielen prostredníctvom finančných ťažkostí, ale aj prostredníctvom:

- štrukturálnej dezorganizácie a krízy, krízy rodinného systému a narušenia denných rodinných zvyklostí,
- zmien v sociálnych vzťahoch a sociálnej izolácii rodiny v nezamestnanosti,
- zmien postavenia nezamestnaného jedinca v rodinnom systéme, stratou jeho statusu a autority, odvodených zo zamestnania a z jeho príspevkov do príjmu rodiny,
- zmien v rozdelení domácich prác .

Nezamestnanosť je záťažovou situáciou pre celú rodinu aj keď postihla len jedného člena rodiny. Za určitých okolností môže smerovať ku kríze a k následnému rozpadu rodiny.

V rodine nezamestnaného dochádza k určitým zmenám. Vágnerová (2004, s. 745-746) uvádza nasledovné:

- strata role v rodine a z toho vyplývajúce zmeny statusu,
- zmena vo vzťahoch medzi rodinnými príslušníkmi,
- narušenie stereotypu rodinného života,
- narušenie rodinných zvykov v oblasti spotreby vplyvom nedostatku finančných prostriedkov, nutnosť redukcie potrieb všetkých členov rodiny,
- izolácia a obmedzenie kontaktu s ostatnými ľuďmi mimo rodiny,
- to všetko vedie k vynútenej zmene životného cyklu.

Podľa Svobodovej a Malachovej (1993, 1994 In Kasanová 2008, s. 126-127) „bývajú nezamestnané ženy menej aktívne, pesimistickejšie a defenzívnejšie. Pociťujú vo väčšej miere ako muži pocit sklúčenosti, strácajú pocit pohody a vnútornej rovnováhy, sú úzkostlivejšie, precitlivejšie, bezradnejšie, pociťujú depresie a vyčerpanosť“. Muž, ako živiteľ rodiny stráca počas nezamestnanosti svoju dominantnú rolu, svoj status a autoritu. Je podriadený väčšiemu stresu ako žena. „U mužov prevažoval aktívnejší a ofenzívnejší postoj. Avšak aj oni reagovali rozladene, podráždene, prežívali určitú nepohodu a psychické napätie“. Zamestnaný človek má peniaze na uspokojovanie svojich potrieb, je aktívny, prichádza do styku so spoločnosťou, dokáže byť nezávislý a samostatný. Pričom človek, ktorý stratí prácu reaguje na túto zmenu sociálnej role v niekoľkých fázach, ktoré nastupujú v časovo individuálnom rozmedzí. Vágnerová (2004, s. 734-735) ich definuje nasledovne:

- 1. Fáza šoku.** Prvá bezprostredná reakcia na stratu zamestnania je šok, neschopnosť uveriť, že by to bolo možné a nakoniec hnev, ktorý s týmto procesom súvisí. Pocity, ktoré budú nasledovať však nemusia byť len negatívne, môže prísť úľava, množstvo času, voľnosť.
- 2. Fáza optimizmu a aktívneho hľadania nového miesta.** Nezamestnaný aktívne hľadá nové miesto a verí, že ho nájde. Človek musí vynaložiť určité úsilie. Pokiaľ prácu nenájde v krátkej dobe, alebo aspoň nemá nádej, že ju nájde, jeho postoj sa mení.
- 3. Fáza prechodu do kategórie dlhodobej nezamestnanosti.** Má charakter akéhosi medzníka, ktorý je daný mierou subjektívne prežívanej závažnosti situácie a jej riešiteľnosti. Nezamestnaný človek zisťuje, že je ohrozený viac a trvalejším spôsobom, než sa mu zdalo na začiatku. Prežíva svoju situáciu ako stresovú, stráca pocit pohody a vnútornej rovnováhy, cíti napätie, úzkosť, depriváciu a postupne sa

stáva pesimistickým. Často sa uvádza ako významná časová hranica 6 mesiacov trvania nezamestnanosti.

4. Fáza adaptácie na štýl života nezamestnaného. Pokiaľ nemôže nezamestnaný nájsť prácu dlhšiu dobu, dostáva sa do fázy, ktorá je typická rezignáciou, stratou nádeje, pasivitou, apatiou. Človek prestáva byť aktívny, pretože sa domnieva, že to nemá zmysel, znižuje svoje aspirácie a sebahodnotenie, stráca záujem o prácu. Menia sa postoje a očakávania, jeho sebavedomie upadá, má tendenciu reagovať len na situačné podnety.

5. Fáza pretrvávajúcej nedôvery. I keď po dlhšej dobe nezamestnanosti človek nakoniec nájde prácu, len tak sa nestratí nedôvera, podozrievavosť a pocit neistoty. Objavujú sa problémy pri zvládaní krízovej situácie, ktorá má väčšie nároky, než na aké bol v poslednej dobe zvyknutý. Ide predovšetkým o problémy v oblasti autoregulácie, úbytok mnohých kompetencií, pracovných návykov a sebadôvery.

„Solidarita rodiny môže nezamestnaného podporiť, môže za týchto okolností fungovať ako zdroj istoty, bezpečia ale aj ekonomického zázemia. Prijatť takúto podporu je ľahšie pre človeka v určitej roli, ako napríklad pre matku, mladého človeka a pod. Pre muža, od ktorého sa očakáva ekonomické zabezpečenie rodiny, to však nemusí byť ľahké. Komplexná podpora rodiny je veľmi žiaduca, avšak sa nedá prehliadnuť fakt, že i pre partnera nezamestnaného je situácia stresujúca a on sám môže pociťovať úzkosť, strach z budúcnosti i depresie, ktoré v ňom táto situácia vyvoláva. Zát'az nezamestnanosti pôsobí negatívne na oboch partnerov. Za týchto okolností nezamestnaný nedostáva podporu, ktorú by potreboval. Dôsledkom je zhoršenie vzťahu i emočného ladenie oboch manželov“ (Vágnerová, 2004, s. 746).

2.3 Chudoba: Nebezpečné tabu

Chudoba je dnes približne na tej istej úrovni ako nezamestnanosť, pretože môže byť jej dôsledkom. Človek nemá peniaze na to, aby si poplatil svoje výdavky, často nemá peniaze ani ja jedlo, prestane platiť nájomné za byt a ocitá sa na ulici. Čo je veľmi smutná a kritická situácia, z ktorej je len ťažko nájsť východ. Chudoba je subjektívny pocit, ktorý sa nedá definovať len na základe vonkajších kritérií, ale je treba vziať do úvahy individuálne hodnotenie situácie (Vágnerová, 2004, s. 741). Chudobou podľa Ondrejковиča (2001, s. 59) rozumieme sociálny jav, ktorý je charakteristický nedostatkom životných prostriedkov jednotlivca alebo skupiny. Zarad'uje sa medzi sociálne problémy, prípadne sociálno-patologické javy. Vo svojej radikálnej podobe znamená chudoba

bezdomovectvo, nedostatok a bezbrannosť, biedu a bezmocnosť. V tejto súvislosti často hovoríme o tzv. *absolútnej chudobe*, kedy nemá človek zabezpečený ani minimálny životný štandard vo výžive, ošatení a bývaní. S pojmom chudoba súvisí aj pojem *bieda*. Tento pojem sa používa v súvislosti s hladom, telesným alebo duševným utrpením alebo poškodzovaním, sociálnou odkázanosťou a pod. Podobne chudobu definuje Strieženec (1996, s. 75-76) a hovorí o nej ako stave charakterizujúcom nedostatok základných životných prostriedkov a prístupov k službám. Chudoba je situácia, keď príjmy nepostačujú na krytie existenčného minima. Môže byť zavinená alebo nezavinená, individuálna alebo chudoba celého sociálneho celku, subjektívna alebo objektívna. Spôsobovať ju môžu prírodné javy, sociálne javy, osobné osudy alebo vlastné príčiny prípadne kombináciu uvedených faktorov. Podľa Faltina (1972 In Kasanová, 2008, s. 124) sa chudoba uvádza ako jeden z hlavných faktorov pôsobiacich na delikvenciu mladistvých, pretože vo veľkej miere vytvára podmienky pre vznik sociálno-patologických javov pôsobiacich na dieťa, napríklad hádky kvôli peniazom, alkohol, bitky medzi manželmi a neustály stres a boj o prežitie veľmi nevhodne pôsobia na mladú generáciu. V súvislosti s chudobou úzko súvisí *sociálna exklúzia* – sociálne vylúčenie. Je to proces separácie jednotlivcov od spoločnosti v dôsledku napr. nedostatočného vzdelania, rasy, pohlavia, veku a pod. Príčiny sociálnej situácie súvisiace s touto problematikou sú napr. demografické zmeny, ekonomické zaťaženie domácností, príjmová nerovnosť, ktorá má okrem iného aj svoj regionálny aspekt, nezamestnanosť, nedostatočný prístup k inštitúciám a pod. Ondrejko (2001) ďalej hovorí, že dokazovanie a kvantifikácia chudoby zo strany sociálnych vied, osobitne sociálnej práce je súčasne spravidla poukazom na nespravodlivosť spoločnosti. Chudobní bývajú často označovaní za obeť nedostatočne fungujúceho systému sociálneho zabezpečenia alebo diskriminácie na trhu práce. Výpovede o chudobe sú preto súčasne i svedectvom toho, ako si vlastne spoločnosť a jej funkcie predstavujeme. Významný prínos pre zmierňovanie následkov chudoby predstavuje sociálna práca, charita, individuálna pomoc, osobitne existencia tzv. welfare štátu. Existenciou štátu verejného blaha rozumieme v užšom slova zmysle systém štátnych a verejných (mimovládnych) zariadení, ktoré slúžia týmto cieľom:

1. Zabráneniu človeku nedôstojnej chudobe a existenčnej núdzi (napr. prostredníctvom sociálnej pomoci).
2. Zabezpečeniu proti hroziacim štandardným rizikám (prostredníctvom dôchodkového, nemocenského, havarijného, nehodového a pod. poistenia, vrátane poistenia pre prípad nezamestnanosti).

3. Odstráneniu neželateľných foriem sociálnych nerovností (napríklad prostredníctvom tzv. progresívneho zdaňovania, chránených pracovísk a pod.).
4. Nastoleniu rovnakých životných podmienok, resp. základných predpokladov každodenného správania (prípravou vhodnej infraštruktúry a prístupu k verejnému bohatstvu).

Strieženec (1993, s. 54) neskôr uvádza, že pôvodne bola hranica chudoby určená dosiahnutím takých prostriedkov, ktoré dovoľovali uhradiť potreby „holého“ prežitia. Určenie chudoby nie je len vo fyzickej potrebnosti, ale sociálna potrebnosť je základom chudoby. Jej sprievodnými znakmi sú napríklad žiť bez pocitu hanby, uchovať si sebaúctu, podieľať sa na živote komunity a pod. Vieme, že obvyklý prístup k chudobe je až následné riešenie sociálnej kolízie pomocou peňažných alebo naturálnych podpôr. Intervencia štátu a ostatných subjektov prichádza až vtedy, keď jednotlivec alebo rodina je už v pásme chudoby. Riešenie problému nevychádza z predchádzania chudoby, či už rozvíjaním aktívnej politiky zamestnanosti, podporou investícií do ľudského kapitálu a pod. Hrozba chudoby v našej spoločnosti je zjavná. Spôsobuje ju vývoj, ktorý v našej spoločnosti nastal. Trhové hospodárstvo, ktoré v našej spoločnosti ešte len vzniká, prináša však už výraznú diferenciáciu ľudí v spoločnosti a dochádza k nepredpokladateľnému rastu chudoby. Počítať musíme i s nedostatočnou sociálnou pripravenosťou obyvateľstva, s nedostatočnou skúsenosťou rozhodovať sám o sebe, o svojom živote a u časti obyvateľstva sa stretávame aj s nechťou pracovať. I keď možno predpokladať, že v súčasnosti sa chudoba vyskytuje prevažne ako dočasná situácia živelného cyklu, je tu vážna obava, že porastie počet tých, u ktorých pôjde o dlhodobjšiu situáciu zníženia materiálneho štandardu pod individuálne a spoločensky tolerovanú hranicu. Vážnou úlohou bude vytvorenie efektívnej záchranej sociálnej siete ako hrádze proti chudobe a pritom nenarušiť hlavný princíp trhovej spoločnosti. Pretože nemožno vylúčiť existenciu skupiny trvalé chudobných, potrebné bude pretrhnutie bludného kruhu biedy, aby sa nestala dedičnou.

3 KRÍZA V MANŽELSTVE KONČIACA ROZVODOM

V súčasnosti sa manželstvo veľmi často spája so slovným spojením „kríza v rodine a manželstve.“ Krízu pokladáme za nevyhnutnú súčasť nášho života, pretože sa vyskytuje v každej rodine. Buď jej riešenie rodinu upevní, alebo prispeje k jej stroskotaniu. Mnoho manželstiev, ktoré boli založené na láske sa bez lásky rozpadajú, a to bohužiaľ veľmi skoro, keď sú deti malé a keď sa vytvárajú základy pre zdravý vývoj ich osobnosti (Matějček, 1994, s. 18). Fromm (2006) poukazuje na rozšírený omyl o ilúzii, že láska je nutne bez konfliktov. Rovnako ako ľudia obvykle veria, že je potrebné vyhnúť sa za všetkých okolností bolesti a smútku, veria tiež, že láska vylučuje akékoľvek spory. Plzák (1988, s. 114) vysvetľuje, že manželská kríza už nie je len porucha alebo výskyt niekoľkých solitárnych porúch, ale globálne postihnutie manželstva, kde doteraz nachádzame obojstrannú snahu manželov zachrániť manželstvo a kde sa doteraz hľadajú nie len nepriateľské, ale i priateľské stratégie chovania. Ak sa nepodarí manželom krízu vyriešiť, rozvinie sa konflikt. Neliečený konflikt nemusí skončiť rozvodom, ale i takzvaným terminálnym štádiom, ktoré má povahu *mŕtveho manželstva*, ktoré prežíva za podmienok degenerovanej komunikácie a rozpadu emočnej interakcie, alebo *formálneho manželstva*, kde manželia spolu nežijú, ale zachovávajú manželstvo z právneho hľadiska. Krízové situácie v partnerstve a manželstve patria bezprostredne nie len medzi najčastejšie, ale tiež medzi najintenzívnejšie prežívané krízové udalosti vôbec. Svetová zdravotnícka organizácia WHO – world health organization, zaraďuje rozvody, partnerské rozvraty a krízy medzi najvýraznejšie stresové životné udalosti (Šmolka, 2002, s. 286-287).

3.1 Manželstvo

„Manželstvo je zväzkom muža a ženy. Spoločnosť tento jedinečný zväzok všestranne chráni a napomáha jeho dobro. Manžel a manželka sú si rovní v právach a povinnostiach. Hlavným účelom manželstva je založenie rodiny a riadna výchova detí. Účelom manželstva je vytvoriť harmonické a trvalé životné spoločenstvo, ktoré zabezpečí riadnu výchovu detí. Muž a žena, ktorí chcú spolu uzavrieť manželstvo, majú vopred poznať navzájom svoje charakterové vlastnosti a svoj zdravotný stav“ (Zákon o rodine č. 36/2005). Podľa Rozinajovej (1990 In Kasanová, 2008, s. 18) je manželstvo osobitný vzťah dvoch dospelých ľudí rozličného pohlavia. Je to vzťah muža a ženy, ktorí našli v sebe zaľúbenie, cítia voči sebe vzájomnú náklonnosť a príťažlivosť a na základe svojej lásky sa

dobrovoľne rozhodli stať sa manželmi. Toto ich rozhodnutie, ktoré spečatili sobášom, vzala na vedomie aj spoločnosť a chápe ich už ako jeden celok“. Strieženec (1996, s. 110) definuje manželstvo ako „sociálne sankcionovaný inštitucionalizovaný sexuálny vzťah dvoch alebo viacerých jedincov spravidla opačného pohlavia obvykle s úmyslom založiť rodinu a mať deti“. Matoušek (2005, s. 57) definoval manželstvo ako súbor väzieb, ktoré spájajú jednak oboch manželov medzi sebou, a jednak oboch s ďalšími ľuďmi i so širšími horizontmi ľudských životov. Fromm (2006) tvrdí, že láska ako akt vôle, rozhodnutie oddať celý svoj život životu iného človeka je základom mnohých foriem tradičného manželstva, v ktorých si partneri nikdy nevyberajú, ale sú pre seba vybraní, a predsa sa predpokladá, že sa budú milovať. Milovať niekoho nie je len silný cit – je to rozhodnutie, je to súd, je to sľub. Typy manželstiev uvádza Vítek (1985 In Kasanová. 2008, s. 32):

I. Manželstvá „ideálne“: bez vážnych záporných skúseností, s bezvýhradným dodržiavaním mravných zásad, s pocitmi plnej spokojnosti a šťastia.

II. Manželstvá stabilizované:

1. *dynamické* – s prežitým sklamaním, ale so snahou po náprave, so záujmom o partnera a rodinu,
2. *nedynamické* – trvajúce zvlášť kvôli deťom,
3. *zovšednené* – trvajúce len kvôli konvencii a zvyku,
4. *nevyvážené* – strieda sa u nich radosť so sklamaním, ale nedokážu sa odhodlať navždy sa odpútať.

III. Manželstvá destabilizované (dysfunkčné, patologické):

1. *narušené* (ale s potencionálnou možnosťou ďalšieho trvania) –
 - a) *konfliktné* – (neurotické) s chronickými roztržkami s deficitom vhodných osobných vlastností manželov,
 - b) *liberálne* – (uvoľnené) s tolerovanou neverou, s vlastnými záujmami partnerov, oddeleným trávením dovolenky,
 - c) *akútne ohrozené* – ohrozené rozmanitými okolnosťami (chorobou, neverou, príležitosťami vyvolávajúcimi žiarlivosť, dlhodobou odlúčenosťou a pod.).
2. *rozvrátené* – pred rozvodom alebo v štádiu rozvodu.

Langmeier (2006) hovorí, že keď deti odchádzajú z domu je o to viac dôležitejšia spokojnosť v manželstve a vzájomná závislosť manželských partnerov rastie. Pre manželov nastáva obdobie voľnosti, majú viac príležitostí k intimitě, niektorí prežívajú druhé „medové týždne“. Toto obdobie však pre mnohých netrvá dlho. Po odchode detí sa

žene dostáva väčšia autonómia a znižuje sa rozdiel pohlavných rolí. Konflikty tak vznikajú tam, kde sa manželia nedokážu prispôbiť meniacim sa potrebám svojho partnera.

3.2 Manželský konflikt, kríza, príčiny rozvodov

Konflikty medzi ľuďmi vznikajú z celej rady príčin, či už sa jedná o rôznosť záujmov, aktuálne potreby, povahové rysy jednotlivcov. Konflikty patria k základným zákonitostiam spolužitia dvoch a viac ľudí, preto trvalé bezkonfliktné žitie v rodine snáď ani nie je možné. Dobré manželstvo teda nie je také, ktoré nemá problémy, ale také, v ktorom sa obom manželom podarí konflikty prekonať a tým aj upevniť svoj vzťah. Vytvoriť či udržať stabilnú a vnútorne silnú rodinu, ktorá vytvára tie najlepšie predpoklady pre šťastné a pokojné detstvo svojich detí a pre uspokojovanie potrieb všetkých jej členov.

Rozinajová (In Kasanová 2008, s. 25-26) zaraďuje medzi negatívne faktory ovplyvňujúce vzťahy v manželstve nasledovné:

- dvojica sa zoznámi a uzavrie manželstvo po krátkej známosti,
- jeden z partnerov sa snaží o oslobodenie od rodičov,
- vekovo nevyvážený vzťah v manželstve,
- jeden z partnerov má zlé vzťahy so svojou bývalou rodinou,
- partneri sa navzájom veľmi odlišujú, čo ich rozdeľuje,
- jeden z partnerov je neprimerane emočne závislý od svojich rodičov,
- nezamestnanosť,
- nevera.

Šmolka (In Vodáčková, 2002, s. 287) sem zaraďuje hlavne:

- partnerský rozchod,
- podanie rozvodového návrhu,
- opustenie spoločnej domácnosti,
- nevera,
- násilie,
- sexuálne zlyhanie,
- odlišná sexuálna orientácia,
- dezilúzia (asociálne jednanie),
- osamelosť,
- odchod detí,
- problémy v rekonštruovanej rodine.

Kasanová (2008, s. 165) ako najčastejšie faktory, ktoré vedú k stroskotaniu manželstva:

- nepripravenosť na manželstvo,
- predčasné manželstvo,
- nevhodný výber partnera,
- alkoholová, ale už aj drogová závislosť,
- neporozumenie si v sexuálnej oblasti,
- výrazné sebecko, neochota prispôbiť sa,
- nevera v užšom aj širšom slova zmysle (neúcta, riešenie manželských problémov mimo manželstva, slabá komunikácia, nebudovanie vzťahu, neschopnosť odpustiť),
- prílišné preťaženie jedného partnera, nesolidárnosť s partnerom,
- zlý vplyv rodičov a okolia,
- neznalosť rozdielov medzi mužom a ženou.

Z teoretického hľadiska môžeme hovoriť o troch štádiách problémového manželského vzťahu:

„**Manželský (rodinný) nesúlad.** Vzniká z viac či menej podstatných rozporov, v ktorých sa preukazuje znížená schopnosť partnerov nájsť vhodné kompromisy. Tento manželský nesúlad, ktorý je pomerne bežný a nebýva nikým diagnostikovaný, prechádza v menšej časti prípadov do štádia rozvratu.

Manželský (rodinný) rozvrat. V rodinnom rozvrate ide už o podstatnejšie postihnutie niektorej zo základných rodinných funkcií (emočnej, ekonomickej, výchovnej). Rodinný rozvrat môže byť akútny alebo dlhodobý. V niektorých zo svojich fáz môže prejsť do rozvodu.

Rozvod. Rozvod je formálno-právnym ukončením manželského vzťahu dvoch jedincov, krajným riešením rozvratu manželstva. Rozvod, na rozdiel od rozvratu manželstva, je deklarováný, a to tým, že je podaný návrh na rozvod a rozvodové konanie prebehne právoplatným rozhodnutím súdu. Keď sa dvojica rozhodne pre rozvod má pred sebou celý rad rozhodnutí. Tie najdôležitejšie rozhodnutia - často tiež najbolestivejšie sa týkajú detí“ (Rusnáková, 2007, s. 63).

Ľudia nevstupujú vždy do manželstva natoľko zrelí, aby partnerské spolužitie zvládali prijateľným spôsobom. Z ich osobnostných rysov i špecifických skúseností z orientačnej rodiny vyplývajú rôzne, niekedy i patologické stratégie riešenia záťažových situácií. Manželské konflikty môžu časom naberať na intenzite: v partnerskej komunikácii sa začnú objavovať agresívne prvky – či už sú výrazom nezvládnutých problémov, alebo pokusov o ich riešenie. Potom sa stáva aj to, že silnejší z partnerov – spravidla je to muž – využije

svoju silu k presadeniu vlastného názoru, k potvrdeniu svojej dominancie a moci na tým, kto je slabší (Vágnerová, 2004, s. 633).

3.3 Nevera – zakázané ovocie

Nevera patrí medzi jeden z najviac sa vyskytujúcich faktorov, ktorý má za následok podanie žiadosti o rozvod. Niektorí by vedeli neveru odpustiť, niektorí zase nie. Každého človeka sa otázka „*odpustiť, či neodpustiť*“ týka inak. Podľa Rozinajovej (In Kasanová, 2008, s. 26) je nevera jedno z najväčších sklamaní, pretože pilierom spokojného a zdravého manželstva je dôvera, ktorá je najvýznamnejším predpokladom pre udržanie si šťastia. Nevera je najvypuklejšia forma narušenia vzájomnej dôvery v manželstve. Znemožňuje vidieť v manželstve ostatné problémy, ktoré nevere predchádzali. Vcítiť sa do myslenia a konania druhého partnera je veľmi ťažké. Často to závisí od pohľadu oboch na vlastné problémy. Ak sa milostná aféra jedného z partnerov nepokladá za katastrofu, ktorá zákonite predznamenáva rozpad manželstva, ale ak sa považuje za varovný signál vážnych problémov, ktoré neriešia, existuje nádej manželstvo opäť stabilizovať. Šmolka (2002, s. 290) uvádza, že nevera znamená pre mnohých ohrozenie vzťahu a pocitu bezpečného zázemia. Mnohí z nich sú situáciou takmer paralyzovaní, iní naopak vyvíjajú aktivity v dôsledkoch značne deštruktívnych. Tí prví potrebujú predovšetkým podporu a sprevádzanie, tí druhí potom skôr návod, ako sa tým deštruktívnym aktivitám vyhnúť.

3.4 Násilie páchané na ženách, rozdielnosť pováh, záujmov a názorov

Pod pojmom násilie si asi každý predstaví určitý druh agresie, hrubú silu vynaloženú voči druhému. Toto agresívne správanie môže byť s človekom sprevádzané na základe skúseností z detstva, ale môže sa vyvinúť i v dospelosti, alebo počas vzťahu. Strieženec (1996, s. 127) násilie definuje ako „*uplatňovanie sily voči niekomu alebo niečomu, kto nám stojí v ceste pri realizácii našej túžby, akt sily pôsobiacej proti prekážke*“. Vodáčková (2002, s. 459) uvádza, že „*každé násilie je založené na tom, že jedna zúčastnená strana je v pozícii bezmocnosti, zatiaľ čo druhá strana disponuje mocou a zneužíva ju*“. Pri fyzickom týraní ide o také správanie, ktoré spôsobuje bolesť a fyzické ohrozenie. Môže ísť o bitie, trasenie, dusenie, hryzenie, teda použitie neprimeranej sily. Násilník sa môže mimo rodinu správať úplne normálne, bez akýchkoľvek znamení, ktoré by mohli naznačovať tomu, že trpí takouto poruchou agresora. Pričom doma sa jeho správanie ako slušného, tolerantného a milého človeka mení a stáva sa z neho páchatel domáceho násilia, ktorý si presadzuje svoju autoritu, pričom nevie kontrolovať svoje správanie, agresivitu, žiarlivosť

a hnev. Domáce násilie podľa Vágnerovej (2004 s. 633) je zneužitie postavenia a moci, ktorú páchatel' v rodine má. Prejavuje sa neprimeranými požiadavkami, vynucovaním podriadenosti obeti a kontroly nad jej životom. Toto je dosahované násilím, vyhrázaním a využívaním strachu z ďalšej ujmy. Môže ísť o:

- fyzické ubližovanie,
- často spojené so sexuálnym násilím,
- psychické týranie,
- ekonomické obmedzovanie,
- sociálna izolácia.

Agresívne správanie podľa Vágnerovej (1999 In Kasanová, 2008, s. 136) možno definovať ako porušenie sociálnych noriem, obmedzovanie práva a narušenie integrity živých bytostí a neživých objektov. Ide o symbolické alebo reálne obmedzovanie, poškodzovanie a ničenie. Agresivitu možno chápať ako sklon k takémuto správaniu a agresiou označujeme aktuálny prejav takého správania. Je obvyklým prostriedkom, ako dosiahnuť uspokojenie, ktorému stojí v ceste prekážka. Muž podľa Vágnerovej (2004, s. 635) predstavuje pre ženu „hrozbu“ z nasledovných dôvodov: z dôvodu psychickej poruchy; muž závislý na alkohole alebo drogách; muži, ktorí v detstve boli svedkami násilia; vplyv okolností sa podpísal pod niektoré negatívne vlastnosti.

Násilie je rozdelené na:

- *aktívne* – fyzické, sexuálne, psychologické, emocionálne a materiálne zneužívanie,
- *pasívne* – nedostatočná starostlivosť a výchova dieťaťa v oblasti telesnej, duševnej a sociálnej (Kasanová, 2008, s. 137-139).

Čírtková, Vitoušová (2005, s. 227) uvádzajú, že domáce násilie zahŕňa všetky formy fyzického, sexuálneho a psychického týrania vo všetkých druhoch blízkych vzťahov, vrátane vážnych vyhrážok k použitiu podobného násilia. Je to dlhodobý proces, ktorý sa neustále opakuje, stupňuje a vyznačuje sa každodennou prítomnosťou. Môže sa vyskytnúť v podobe hrubých nadávok, neustáleho kritizovania, ponižujúcich urážok, zosmiešňovania, podryvaním sebadôvery, obmedzovaním osobnej slobody, ekonomickým vydieraním, vyhrázaním telesným ublížením i priamym telesným ubližovaním. Vágnerová (2004, s. 637) hovorí, že spúšťačom násilia môže byť čokoľvek, čo podľa názoru násilníka prekročilo tolerované hranice. Môže to byť podozrenie na neveru, nevyhovenie určitým požiadavkám, poriadok v domácnosti, hospodárenie s peniazmi a pod.

Týrané ženy trpia pomerne často depresiami, z ich života sa vytrácajú emócie, pretrvávajú u nich pocity bezmocnosti, ktoré spôsobujú, že sa žena cíti neschopnou, hlúpou, nedokáže

uvažovať, je neistá, stráca sebadôveru, sebaúctu, cíti sa menejcenná, vyhýba sa kontaktu s inými ľuďmi. Dá sa povedať, že jej postavenie v rodine upadlo. No aj napriek týmto faktom niektoré ženy nevedia svojho muža opustiť a naďalej s ním zotrávajú v manželstve. Dôvody, prečo ženy neopustia svojho manžela – tyrana, uvádza Vágnerová (2004) silnú citovú fixáciu, popieranie skutočnosti a klamné ilúzie, že ich situácia sa zlepší. Ale predsa sa nájdu aj také ženy, ktoré žiadosť o rozvod predsa podali. Dodnes pri príčinách rozvodov v tabuľkách dominuje nezhoda pováh a záujmov. Akoby bolo vôbec možné, aby sa muž a žena zhodovali – teda boli vo všetkom rovnakí. Musíme sa učiť žiť v súlade aj s osobami s ktorými sa nezhodujeme. Lebo vlastne s nikým iným sa úplne nemôžeme zhodovať, ak každý z nás je neopakovateľný. Toto sa potom volá tolerancia (Šimová, 1998, s. 475).

3.5 Pojem rozvod

Pojem rozvod sa dá v laickom podaní definovať ako ukončenie manželského vzťahu súdnym rozhodnutím. V posledných rokoch o ňom počujeme čoraz viac. Vyskytuje sa v manželstvách dlho trvajúcich ale aj v mladých, čerstvých manželstvách. Podľa Hargašovej (1983 In Koščo, 1987, s. 330) ide o komplexný proces, ktorý prechádza štádiami a treba determinovať najvhodnejšie intervenčné stratégie pre konkrétnu rodinu a situáciu. „Rozvod ako sociálna inštitúcia sa stal bežnou a prijateľnou záležitosťou, ktorá sa dnes považuje za pomerne dostupný a rýzný spôsob riešenia manželských problémov. Do úzadia ustupujú názory, ktoré rozvod pokladajú za neprípustný alebo vyslovene nesprávny“ (Kasanová, 2008, s. 161). Rozvod znamená stresovú situáciu, ktorá ohrozuje rovnováhu jedného alebo oboch manželov a pôsobí na deti. Rozvod je posledná možnosť nájsť slobodu potrebnú k produktívnemu životu vtedy, ak obaja manželia nie sú ochotní, alebo schopní prispôbiť sa tak, aby sa ich životné scenáre dopĺňali - vzdať sa hier, ktoré produkujú vzájomné negatívne pohľadania (Koščo, 1987, s. 342). Strieženec (1996, s. 188) hovorí, že ide o zrušenie manželstva výrokom súdu, keď sú vzťahy medzi manželmi tak vážne rozvrátené, že manželstvo nemôže plniť svoj spoločenský účel. Zákon o rodine č. 36/2005 Z. z. hovorí, že *„k zrušeniu manželstva rozvodom možno pristúpiť len v odôvodnených prípadoch. Súd môže manželstvo na návrh niektorého z manželov rozviesť, ak sú vzťahy medzi manželmi tak vážne narušené a trvalo rozvrátené, že manželstvo nemôže plniť svoj účel a od manželov nemožno očakávať obnovenie manželského spolužitia. Súd zisťuje príčiny, ktoré viedli k vážnemu rozvratu vzťahov medzi manželmi, a*

pri rozhodovaní o rozvode na ne prihliada. Súd pri rozhodovaní o rozvode vždy prihliadne na záujem maloletých detí“. Průchová (2002, s. 27-34) uvádza 3 modely rozvodu:

- a) **rozvod „klasickou cestou“** – nastáva vtedy, keď sa manželia nedohodnú na rozdelení majetku a celý proces zveria do rúk súdu,
- b) **rozvod „dohodou“** - manželia uľahčia túto situáciu tým, že sa vzájomne dohodnú pred súdom a celý proces tak pre spokojnosť oboch urýchlia,
- c) **rozvod „sťažený“** – nastáva vtedy, keď manželia nie sú schopní dohodnúť sa na rozdelení majetku, prípadne jeden z manželov pôsobí arogantne, nesúhlasí s rozvodom prípadne vyhlási, že mu bola rozvodom spôsobená závažná ujma a vôbec nespolupracuje, pričom sa rozvodový proces predlžuje.

Bohannon (In Kasanová 2008, s. 170) rozpracoval model štádií rozvodovej situácie a obsahuje „šesť rovín rozvodu:

1. **Emocionálny rozvod**, vyjadrujúci zhoršenie vzťahov medzi manželmi, narastanie napätia, ktoré často vedie až k separácii.
2. **Právny rozvod**, zahrňujúci súdom zistené príčiny, na základe ktorých sa manželia rozvádzajú.
3. **Ekonomický rozvod**, týkajúci sa rozdelenia majetku.
4. **Rodičovský rozvod**, zahrňujúci otázky komu sa do opateru zveria deti a ako sa rozvádzajúci manželia dohodnú na ich navštevovaní.
5. **Spoločenský rozvod**, týkajúci sa strany priateľov a známych.
6. **Psychický rozvod**, ktorý znamená nadobudnutie nezávislosti a vyrovnanie sa so stratou partnera“.

Ako už bolo spomínané, rozvod prechádza určitými štádiami. Kasanová (2008) sa prikláňa k tomuto názoru a definuje nasledovné štádiá:

1. **Štádium predrozvodové** – v tejto fáze sa problémy kumulujú a prechádzajú z jednej oblasti partnerského a rodinného spolužitia do druhej. Dochádza k poruchám spolupráce v základných oblastiach medzi manželmi a teda i vo fungovaní rodiny. Rodičia svoje problémy riešia rôzne. Jedni ich riešia pred deťmi, aby dokázali „partnerovu vinu“, iní dlho tolerujú neadekvátne správanie partnera, chcú udržať manželstvo len kvôli deťom. Situácia pred rozvodom je v každej rodine iná. V niektorých môže vládnuť pohoda, v iných napätie, stres, psychický nátlak. Sú to faktory, ktoré negatívne ovplyvňujú chod každej rodiny, zasahujú do jej fungovania a nepriaznivo pôsobia aj na jej členov, vrátane detí (Kasanová, 2008, s. 172). V tomto období sú jasné známky krízy vo vzťahu a možnosť rozvodu už

„visí vo vzduchu“. Manželia sa viac hádajú, alebo sa naopak vyhýbajú, prestávajú ekonomicky spolupracovať, obmedzujú sex, svoje voľné chvíle trávia oddelene. No tiež sa rôznymi spôsobmi pokúšajú vrátiť vzťah späť, ako napríklad naplánovaním spoločnej dovolenky, rozhodnú sa zrenovovať byt, prípadne sa spolu vyberú do spoločnosti. Týmto spôsobom komunikácie sa ukážu vzťahové problémy zreteľnejšie. A výsledkom býva zväčšenie odstupu medzi partnermi alebo stupňovanie konfliktov (Matoušek, 2005, s. 63).

- 2. Štádium rozvodové** – toto štádium nastáva vtedy, keď manželia uznajú svoje problémy a zotrvať vo vzťahu už pre nich nemá zmysel alebo sa definitívne rozhodol jeden z nich a na súd bola zaslaná žiadosť o rozvod. V tomto období sa rozvíjajú intenzívnejšie emočné reakcie na rozvodovú situáciu. U manžela, ktorý si rozvod praje menej, má reakcia podobu depresií a úzkostí. Ale ak podal žiadosť muž, hrozí u neho viac ako pred tým agresívnejšie chovanie voči žene, ktorú už nemusí ochraňovať. Obaja partneri vyhľadávajú zdroj podpory zvyčajne medzi najbližšími príbuznými a priateľmi (Matoušek, 2005, s. 64). Medzi manželmi narastá zúfalstvo, poníženie, depresia a na strane druhej to môže byť zlosť, hnev. Stupňuje sa manipulácia s deťmi v prospech jedného z rodičov, každý ich chce získať na svoju stranu. Samotný akt rozvodu má celkom inú kvalitu, pokiaľ je dieťa prítomné pri rodičovských sporoch, alebo je dokonca predmetom týchto odhadov (Pávek, 1984 In Kasanová, 2008). Je samozrejmé, že deti trpia pri rozvode vždy, ale hlavne pokiaľ ide o deti mladšieho veku. Tí straší už vedia viac pochopiť problémy rodičov a ľahšie sa s tým vedia vyrovnávať. Samozrejme, existujú aj výnimky, ktoré túto situáciu zvládajú ťažko. Kasanová (2005, s. 173) rozvod jednoznačne označuje ako situácia stratovú a to vo všetkých prípadoch, v širšom slova zmysle: psychologické, spoločenské, materiálne, finančné. Snaha neprijať, či nepripustiť žiadnu stratu zo strany jedného partnera, ide ruka v ruku so zvyšovaním strát u ostatných členov rodiny, hlavne u tých slabších a zraniteľnejších, ktorými sú väčšinou deti a tiež partneri, ktorí si rozvod neželajú. Treba si však uvedomiť, že prijatie určitej straty je nutné. Rozinajová (1988 In Kasanová, 2008, s. 173-174) považuje rozvod za najhoršie, čo môže postihnúť manželstvo. Rozbíja rodinu, oddeľuje manželov, oddeľuje deti od rodičov a tak drasticky zasahuje do najprirodzenejších ľudských vzťahov a spolupatričnosti. Podobne ako situácia pred rozvodom i situácia vyvolaná oddelením rodiča od dieťaťa pôsobí na dieťa

negatívne. Je tu však rozdiel v tom, že kým pri rozvrate rodiny sa rozpad týkal najmä manželských vzťahov, rozvod sa už priamo dotýka aj vzťahu rodič – dieťa.

- 3. Štádium porozvodové** – toto štádium prichádza po definitívnom rozvode manželov z rozhodnutia súdom. Kasanová (2008, s. 174) ďalej píše, že je dôležité, aby sa s rozvodom manželia dobre vyrovnali, aký postoj k nemu zaujmú, ako si ho sami zdefinujú a ako ho budú hodnotiť. Pre oboch však rozvod znamená stratu a obaja potrebujú čas, aby sa s ňou vyrovnali. Rozvodové obdobie nebýva pre nikoho ľahké. Prichádzajú rôzne zmeny, jeden z partnerov odchádza, prichádzajú finančné problémy, samota. Obdobie, v ktorom sa človek nadobro spamätá z rozvodu môže trvať aj dva roky. Rozvádžajúci sa človek podľa Matouška (2005, s. 64) „prechádza niekoľkými nie úplne zreteľne oddelenými štádiami psychickej reakcie na rozvod – od beznádeje, zúfalstva, pocitu bezmocnosti, hnevu, výčitiek za vlastné zlyhanie, úvah o tom, „čo by bolo, keby som to urobil inak“, cez pochybnosti o vlastnej hodnote, apatii, obmedzenia spoločenských konfliktov až do stavu novej adaptácie, kedy je rozvod uznaný ako nevyhnutné riešenie manželského nesúladu a je prípadne možné naviazať nový vzťah“. Kasanová (2008, s. 175-176) ďalej uvádza, že cieľom porozvodovej adaptácie je stabilizácia, duševná rovnováha, znovunájdenie životného zmyslu rozvedených osôb. Na túto adaptáciu pôsobia faktory manželské, mimomanželské, ale i individuálne. Od nich závisí, ako bude porozvodová adaptácia prebiehať.

4 MOŽNOSTI RIEŠENIA KRÍZY V RODINE

Svoje krízy sú ľudia zvyknutí riešiť bez odbornej pomoci. Skôr uznávajú to, že sa zdôveria blízkej osobe, ktorú považujú za najlepšieho priateľa a nechávajú si radiť od nej. Predsa ich to stojí menej peňazí a menej času. Človek si veľmi dlho odpiera priznať, že potrebuje svoj problém riešiť s odborníkom. To či človek vyhľadá alebo nevyhľadá odbornú pomoc sa odvíja od toho, ako je schopný využiť vlastný potenciál, či má dostatočnú podporu v okolí, ale tiež to závisí od dostupnosti služieb a ich kvality (Matoušek, 2003). Jednou zo základných stratégií, ako zvládnuť náročnú situáciu je podľa Caplana (In Vodáčková, 2002, s. 46) *svojpomoc*. Predstavuje tie postupy, ktoré napomáhajú „preorientovaním“ zamerania ohrozenej osoby. Môže sa sem zaradiť zameranie na náhradnú aktivitu, kde osoby v kríze tendenciu k nadmernému výkonu práce, k prehnanému nakupovaniu a pokiaľ sa jedná o mladú osobu, tá medzi štyrmi stenami len tak ľahko nevydrží. Ďalej sa sem môže radiť tendencia niečo meniť, môže sa vyskytnúť podľahnutie alkoholu, drogám, čo má viesť k necítaniu pocitu ohrozenia, beznádeje a smútku. Ľudia sa môžu pripájať k cirkvám, sektám a môže sa vyskytnúť záujem o prírodné liečenie.

V manželskom živote z rôznych dôvodov, ako napríklad vysoká nezamestnanosť, nevyriešená bytová otázka partnerov, prípadne pravidelné zahraničné cesty jedného z partnerov, dochádza k odlúčeniu manželov a tieto situácie im neumožňujú žiť spolu. Na druhej strane práve opustenie spoločnej domácnosti manželom bez úmyslu sa vrátiť, nie je možné chápať inak ako krok, ktorý má začať *separáciu manželstva*. Separáciou rozumieme odlúčenie manželov, pričom zväzok ich manželstva stále platí. V období dobrovoľnej separácii má každá strana možnosť preskúmať svoje vzťahy. Ak sa v priebehu separácie manželia rozhodnú zmieriť sa, nie je to z donútenia, ale slobodné rozhodnutie. Ak nezmenia rozhodnutie - je separácia výhodná, umožňuje vyhnúť sa množstvu predrozvodových konfliktov. Separácia dáva možnosť uvedomiť si, čo kto stráca, ako stratu prežíva a nahrádza. V období separácie je dôležité zvážiť perspektívy vzťahu pri nezmenených scenároch. Môže to byť:

- preferencia známych nedostatkov pred neznámou budúcnosťou (paradox pohodlného nešťastia); neschopnosť riskovať a vstúpiť do nového vzťahu,
- fyzicky a emocionálne vyčerpávajúca snaha vyhýbať sa skutočným vzťahom; manželstvo sa stáva sériou rôznych únikových aktivít nahrádzajúcich intimitu,
- vyhýbanie sa komunikácii
- ignoráciou, odmietaním, pokrytectvom, pretvarovaním sa (Koščo, 1987, s. 339).

Ďalšou možnosťou riešenia kríz je **mediácia**. Mediáciu ako špecifickú formu pomoci vyhľadávajú ľudia, ktorí v dôsledku neznalosti, úzkosti, emočných a postojevých bariér alebo zaktivizovania horších stránok ľudskej povahy, kam patrí nenávisť, hnev, pomsta, nemôžu sami nájsť a pristúpiť k riešeniu, ktoré by mohlo znamenať maximum pozitív a minimum negatív, ani k žiadnemu inému (Holá, 2003, s. 18). Mediáciu podrobnejšie charakterizujeme v nasledujúcej kapitole.

„Proces riešenia určitej nežiaducej situácie sa začína momentom jej zachytenia. Čím skôr dôjde k zachyteniu vzniknutého problému, tým úspešnejšie a rýchlejšie sa môže vyriešiť“ (Kasanová, 2008, s. 223).

4.1 Mediácia

Jedným zo spôsobov riešenia konfliktov je mediácia. Mediácia je „umenie zmeniť stanovisko ľudí s explicitným cieľom akceptovať balík, ktorý dali dokopy obe strany s mediátorom ako načúvajúcim, návrhy poskytujúcim formulujúcim konečnú dohodu, ku ktorej prispeli obe strany“ (Alper, Nichols, 1981 In Wilmot, Hockerová, 2004, s. 386). Strieženec (1996, s. 112) definuje mediáciu ako „*sprostredkovanie. Je to spôsob komunikácie, keď do nej vstupuje tretia strana, osoba, ktorá je výraznejšie zaangažovaná jednak na riadení formálnych procedurálnych otázok a tiež na riešení obsahových aspektov problému*“. Holá (2003, s. 48-49) uvádza, že „*mediácia je komunikačná metóda riešenia konfliktov ako špecifickej formy interakcie. Je predmetom sociálnej psychológie a je oprávnené ju v rámci tejto vednej disciplíny definovať a skúmať. To nebráni tomu, aby bola mediácia využívaná v rôznych formách pomoci človeku*“. Mediácia podľa Šiškovéj a Stôhrovej (2003, s. 134) pomáha riešiť problémy konštruktívne, nasledujúcimi spôsobmi:

- Vedie ľudí od negatívnych zážitkov vyvolanými konfliktom k pozitívnemu správaniu. Napomáha vzájomnému porozumeniu medzi ľuďmi a rešpektovaniu záujmov a motívov druhej strany.
- Pracuje s emóciami, ktoré k životu a konfliktu patria, a to tak, že podporuje ich identifikáciu a trvá na ich slovnom vyjadrení. Ak sú emócie opísané a uznané, ustúpi do pozadia a môže sa obnoviť potrebné racionálne uvažovanie a konanie.
- Pomáha stranám rozhodovať samostatne. Tým sa aktéri problému stávajú účastníkmi, ktorí môžu rozhodovať o vlastných životoch a prijatých riešeniach.
- Pretože účastníci sporu v mediácii pracujú na výsledku vlastnými silami, cítia k nemu určitú zodpovednosť, a tým je zaistená perspektíva ďalšieho spolužitia a rešpektovanie dohodnutého.

- Kládí sa dôraz na budúcnosť. Minulosť je dôležitá pre pochopenie potrieb, záujmov, schopností a reakcií. A práve preto, aby sa minulé konflikty už neopakovali, budujú sa spoločné pravidlá nového spolužitia.
- Dohoda je záväzná, ale nie konečná. Pretože sa pri nej ošetrujú potreby, záujmy, pocity a úmysly každej strany a reaguje tiež na zmeny a podmienky okolia, počíta so zmenami v budúcnosti a flexibilne sa dopĺňa.
- Mediácia má svoje postupy a proces je rovnaký pre všetkých účastníkov. Odlišné sú však situácie, čas, problematika a závery každej mediačnej kauzy.
- Mediácia je aktívny a štruktúrovaný proces, ktorý je zameraný na vytvorenie praktickej dohody konkrétneho prípadu alebo sporu. Dobrý medziľudský vzťah je žiaduci, i keď druhotnou záležitosťou, vyplývajúci z úspešne vyjednej a obojstranne prijateľnej dohody.

Mediátor *„je konkrétna osoba, sprostredkovateľ, ktorý je súčasťou komunikácie, vyjednávania. Zúčastnené strany musia mať pocit, že mediátor je „neutrálny““. Mediátor je zodpovedný za proces, nie za výsledok“* (Strieženec, 1996, s. 112).

Šišková a Stôhrová (2003, s. 140) definovali hlavné úlohy mediátora:

- Vysvetľuje proces mediácie, jej fázy a postupy
- Uľahčuje komunikáciu a je zodpovedný za proces
- Zhromažďuje informácie o prípade a pracuje so stanoviskami, emóciami a postojmi klientov
- Analyzuje informácie, definuje sporné body – budúce predmety jednania, rozlišuje ich dôležitosť
- Sprostredkuje dohodu, zvažuje jednotlivé návrhy a pomáha s písaním spoločnej dohody

Mediácia je neformálny, štruktúrovaný proces riešenia konfliktov, pri ktorom mediátor ako nezávislá a nezaujatá osoba pomáha stranám identifikovať ich záujmy a podporuje v hľadaní spoločných praktických a reálnych riešení v bodoch, ktoré spôsobil konflikty. Cieľom a výsledkom mediácie je jasne formulovaná, zrozumiteľná a prakticky uskutočniteľná dohoda a na jej podobe sa podieľajú všetci účastníci mediačného procesu. Dohoda zahŕňa konkrétne postupy riešenia, rozdelenia zodpovednosti, úloh a sankcií za ich nedodržanie. Dohoda má písomnú podobu a potvrdzujú sa podpisy strán i mediátora. Z právneho hľadiska ide o právne zmluvy. Medzi princípy mediácie patri:

- Nestrannosť – mediátor musí byť nestranný a pokiaľ cíti, že prípad nezvláda, mal by to odovzdať kolegovi.
- Vyváženosť – mediátor zaisťuje každému rovnaký čas a možnosť vyjadriť sa k predmetu jednania.
- Neutralita – mediátor rešpektuje názory, postoje a návrhy strán a nie svoje vlastné.
- Nezávislosť – mediátor nie je finančne, vzťahovo alebo psychicky prepojený so žiadnou stranou zo sporu, preto by nemal mediovat' kauzy svojich príbuzných.

Holá (2003, s. 37- 43) za princípy mediácie považuje:

- Dobrovoľnosť – treba overovať, keď bol klient k mediácii nútený okolnosťami.
- Dôvernosť a dôvera – dôvernosť je charakteristikou procesu, uľahčuje komunikáciu. Informácie odhalené počas procesu mediácie bývajú dôverné a a nie je možné ich zverejniť verejnosti. Dôvera je charakteristikou vzťahu. Pre klienta je dôležité vedieť, že môže mediátorovi plne dôverovať.
- Zmena súperenia na spoluprácu – zmena súperivého vzťahu na spolupracujúci je výsledok procesu mediácie.
- Orientácia na budúcnosť – to, čo sa stalo v minulosti slúži len na poučenie o tom, čo nefungovalo. Orientácia na budúcnosť umožňuje prístup, ktorý počiatočnú príčinu nepovažuje za nutnú súčasť chápania toho, čo sa odohráva v danej chvíli.
- Pochopenie odlišností – klient by mal rozumieť svojmu partnerovi a vedieť sa vcítiť do jeho pozície.
- Alternatívy – hľadanie nových možností.
- Nestrannosť, neutralita – mediátor rieši len tie prípady, v ktorých je zostáva nestranný a vyvážený k obom účastníkom. Neutralita je testom mediátorových schopností pomôcť partnerom nájsť východisko bez toho, aby im vnucoval a presadzoval si svoje vlastné názory.
- Sloboda rozhodovania – klient, pokiaľ si myslí, že nie je dostatočne informovaný, má nárok konzultovať s ďalšími odborníkmi.
- Prevzatie zodpovednosti – prevzatie zodpovednosti mediátorm za čin klienta.

Proces mediácie predpokladá, že konflikt je nevyhnutný a riešiteľný. Ďalej predpokladá, že ľudia v konfliktných vzťahoch majú dostatok spoločných záujmov, aby našli spoločnú reč a že sú nakoniec zodpovední za urovanie ich vlastného konfliktu. Predpokladá, že dohody medzi stranami budú vnímavejšie k ich potrebám ako urovanie vynútené treťou stranou (Moore, 1996 In Wilmot, Hockerová, 2004, s. 387).

4.2 Pomoc a poradenstvo oddelenia sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately

Novoprijatý zákon o sociálnoprávnej ochrane predstavuje osobitne usporiadanú sústavu na seba naväzujúcich a vzájomne podmieňujúcich opatrení, ktorými spoločnosť garantuje každému, najmä dieťaťu a rodine ochranu, podporu a pomoc a to osobitne v tých prípadoch, keď rodičia z najrôznejších dôvodov nie sú schopní alebo ochotní zabezpečiť riadnu starostlivosť o svoje dieťa (Kasanová, 2008, s. 216).

„Sociálnoprávna ochrana detí je súbor opatrení na zabezpečenie:

- a) ochrany dieťaťa, ktorá je nevyhnutná pre jeho blaho a ktorá rešpektuje jeho najlepší záujem podľa medzinárodného dohovoru,
- b) výchovy a všestranného vývinu dieťaťa v jeho prirodzenom rodinnom prostredí,
- c) náhradného prostredia dieťaťu, ktoré nemôže byť vychovávané vo vlastnej rodine.

Sociálna kuratela je súbor opatrení na odstránenie, zmiernenie a zamedzenie prehlbovania alebo opakovania porúch psychického, fyzického a sociálneho vývinu dieťaťa a plnoletej fyzickej osoby a poskytovanie pomoci v závislosti od závažnosti poruchy a situácie, v ktorej sa nachádza dieťa alebo plnoletá fyzická osoba. Zabezpečuje ju orgán sociálnoprávnej ochrany a sociálnej kurately najmä pre:

- maloletého, ktorý sa dopustil páchania činu inak trestného podľa osobitného predpisu.
- mladistvého páchatel'a trestnej činnosti alebo mladistvého podozrivého z páchania trestnej činnosti podľa osobitného predpisu,
- dieťa, ktoré sa dopustilo priestupku,
- dieťa, ktoré je členom skupiny, ktorá ho svojím negatívnym vplyvom ohrozuje,
- dieťa zneužívajúce drogy alebo dieťa závislé od drog,
- dieťa hrajúce hazardné hry alebo dieťa závislé od hazardných hier, internetu, počítačových hier a iných hier,
- dieťa, u ktorého sa pre poruchy správania prejavujú problémy najmä v škole, v skupinách, vo vzťahoch s inými deťmi, rodičmi alebo inými plnoletými fyzickými osobami,
- dieťa, u ktorého sa prejavujú poruchy správania zanedbávaním školskej dochádzky, útekmi z domu alebo zo zariadenia, v ktorom je umiestnené,
- dieťa, u ktorého sa neprejavili problémy v správaní ani poruchy správania, avšak jeho jednorazové správanie alebo krátkodobé správanie vyžaduje pre svoju závažnosť alebo neprimeranosť pomoc.

Opatrenia sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately na seba nadväzujú a vzájomne sa podmieňujú. Pri voľbe a uplatňovaní opatrení majú prednosť opatrenia na zabezpečenie výchovy a všestranného vývinu dieťaťa v jeho prirodzenom rodinnom prostredí alebo v náhradnom rodinnom prostredí.

Sociálny pracovník alebo sociálny kurátor na základe informácií do jednotlivých členov rodiny, blízkych, príbuzných, susedov, učiteľov a lekára posúdi, ktorá forma pomoci bude pre dieťa najvhodnejšia. Podkladom k jeho rozhodnutiu sú získané materiály. Je potrebné rozhodnúť:

- dieťa zostane naďalej v rodine, pokiaľ sa nepreukáže zločin,
- dieťa v rodine nezostane a bude sa preň hľadať iné riešenie jeho životnej situácie.

Opatrenia sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately sa vykonávajú najmä

- v osobnom styku s dieťaťom, jeho rodičmi, osobou, ktorá sa osobne stará o dieťa, a s inými fyzickými osobami, ktoré môžu mať vplyv na ochranu dieťaťa a pomoc dieťaťu,
- v prirodzenom rodinnom prostredí dieťaťa alebo otvorenom prostredí, v ktorom sa dieťa zvyčajne zdržiava“

Opatrenia sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately sa vykonávajú pre dieťa, plnoletú fyzickú osobu, rodinu, skupinu a komunitu najmä prostredníctvom sociálnej práce, metódami, technikami a postupmi zodpovedajúcimi poznatkom spoločenských vied a poznatkom o stave a vývoji sociálnopatologických javov v spoločnosti“ (Zákon č. 27/2009 o sociálnoprávnej ochrane detí a sociálnej kuratele).

5 DISKUSIA

Bežné konflikty sa odohrávajú v každom manželstve. Ale keď sa povie manželská kríza, ide o problém, pri ktorom dochádza k poznačeniu vzťahu. Ľudia si v tých chvíľach často kladú otázky, na ktoré sa ťažko odpovedá a jednou z nich môže byť otázka: „Ako pokračovať?“ Odpoveď by bola pravdepodobne od všetkých, či už zainteresovaných alebo tých, ktorých sa to vôbec netýka rovnaká: „Takto nie!“ Ľudia sa trápia, sú slabí, osamotení a východisko z danej situácie nie je na dohľad, hľadať ho je potrebné. Keď si už človek nedokáže predstaviť, ako takýmto spôsobom bude ďalej fungovať a pokračovať, je potrebná otvorená a bezkonfliktná komunikácia. Strieženec (1996, s. 105) definoval krízu ako prechodný stav, zreteľnú nerovnováhu, úpadok. Keďže kríza môže niekedy trvať len pár hodín alebo v horších prípadoch aj niekoľko dní, doplnila by som túto definíciu, že je to dosť emotívny a psychicky vyčerpávajúci zážitok, alebo udalosť v partnerskom spoložití. Ako sme už v práci uviedli, kríza môže vzťahy upevniť alebo ich definitívne rozbiť. Podľa nás môže byť kríza spôsobená nedostatočnou komunikáciou medzi manželmi, rozdielnymi názormi, nepochopením toho druhého. Preto by mali partneri, pokiaľ im záleží na udržaní ich vzťahu, pracovať na sebe a skvalitňovať svoj vzťah. Ako príklad by sme uviedli viac spoločných aktivít, kde by sa mohli venovať zlepšeniu komunikácie prípadne návštevu manželských poradní. V týchto poradniach pracujú ľudia vyškolení na túto problematiku, ktorí prehodnotia vzťahy v rodine, pokúsia sa nájsť miesto, kde vznikol problém a najväčšiu snahu vynaložia pri odhodlaní tento problém vyriešiť. Preto prikladáme manželským poradniam dosť veľkú dôležitosť. Ved' ich služby dokážu zachrániť manželstvo a pre deti, ktoré sa nachádzajú v takto narušenej rodine, to má tiež nemalý význam. Predsa budú žiť s oboma rodičmi pri sebe. Manželských poradní na Slovensku nie je málo, no ich pracovníci nie sú prítomní pri každej kríze, pretože rodiny ich nevyhľadávajú. Ľudia narušení krízou si musia pripustiť, že ich vzťah je v troskách. Ale nevedia, ako by ho mohli vylepšiť. Nemajú istotu na nádej, alebo nemajú na to vôľu. Vtedy nastáva ten správny čas obrátiť sa na poradenstvo. To vzťah obráti na lepšiu cestu alebo partnerom ujasní, že rozchod bude lepšia voľba. V oboch prípadoch sa vzťahy môžu zlepšiť, problémy lepšie pochopiť a vyriešiť. Je všeobecne známe, že poradenstvá pomáhajú manželom a partnerom zlepšovať ich komunikáciu a vzájomnú spoluprácu pri riešení problémov a konfliktov. Proces a dĺžka riešenia problémov závisí od druhu konfliktu. Ľudia poznačení rodinnou krízou sú psychicky oslabení, často sa zamýšľajú

a pôsobia, že sú myšlienkami úplne inde. Vzťahy môžu vychladnúť a oslabnúť, čo býva často príčinou nevery. Neustála potreba striedania partnerov môže byť jedným zo spôsobov utíšenia tohto emocionálneho trápenia. Nevera býva v štatistikách príčin rozvodovosti na popredných priečkach. Je to veľmi vážne narušenie dôvery a často býva deštruktívnym prvkom vo vzťahoch. Myslíme si, že dosť vážnym prvkom, ktorý vedie k nevere, je nedostatočná vzájomná intimita. Každý človek má svoje potreby, ktoré musí uspokojovať a k nim patria aj sexuálne. Pokiaľ sa mu nedostáva dostatočnej nehy a intimity doma, vyhľadá si tieto služby niekde inde. Či už prostredníctvom zoznamiek v časopisoch, niekde na teletexte alebo najčastejšie na internete, kde existuje množstvo chatov. Človek si tam jednoduchým spôsobom založí svoj účet a už mu nič nebráni v tom, aby si s niekým dohodol rande a potom je len otázkou času, kedy dôjde k nevere. Ďalším indikátorom k nevere môže byť problém v komunikácii. Ja sa chcem s partnerom porozprávať o niečom, čo je pre mňa dôležité, ale partner ma odmietne, prípadne vysmeje. Ak sa takáto situácia opakuje viackrát, moja snaha o rozhovor sa vytráca, ale vo vnútri však narastá pocit, že pre partnera nie som dôležitý a on nemá záujem o to, čo ma trápi. Takáto osoba začne vyhľadávať ľudí, ktorí sú schopní a ochotní vypočúť. Nájdu si k sebe cestu, vzniká priateľstvo, dochádza k zblíženiu, stretnutia sa opakujú. Človek sa dostáva do situácie, z ktorej nie je jednoduchá cesta von. Keď partner odhalí neveru toho druhého, nastáva šok. Človeka takáto správa zraza k zemi. Prichádza veľmi veľa pocitov, ktoré sú rôzne, zvláštne, zmiešané. Má chuť kričať, plakať, ujsť niekam preč, ale myslíme si, že ako prvé ho napadne otázka *“kde som spravil chybu“* a *„prečo sa to stalo?“*. Podvádzajúci cíti pocit úľavy z priznania, ale veľa informácií o nevere neprezradí. Ved' zranil partnerovu dôveru a už nechce aby trpel ešte viac. Ale podvedenému táto situácia, že mu partner nechce nič prezradiť, spôsobuje len bolesť, hnev, strach, neistotu, rany. Vzťah po nevere už nikdy nebude taký istý ako predtým. Tiež je potrebné vyhľadať odbornú pomoc, ktorá môže rany vo vzťahu zahojiť alebo len uistí manželov, že nemá význam ďalej vo vzťahu pokračovať a bude lepšie, ak ich manželstvo rozvedú.

Ďalším indikátorom, ktorý môže mať za následok rozvod je násilie. Násilie patrí medzi závažný sociálny problém. Môže byť vykonávané na deťoch, ženách ale aj mužoch. V práci sme sa zamerali na násilie páchané na ženách. S definíciou násillia podľa Vodáčkovej (2002, s. 459), že *„každé násilie je založené na tom, že jedna zúčastnená strana je v pozícii bezmocnosti, zatiaľ čo druhá strana disponuje mocou a zneužíva ju“* súhlasím. Aj podľa nášho názoru je násilie určitý druh agresívneho správania a vynaloženie neprimeranej sily voči druhej osobe. Deklarácia OSN (1993) za odstránenie

násilia páchaného na ženách označuje za násilie na ženách „akýkoľvek čin násilia, založený na rodovej nerovnosti, ktorého dôsledkom je, alebo ktorý smeruje k tomu, aby jeho dôsledkom bolo fyzické, sexuálne alebo psychické poškodenie trpiacej ženy, vrátane vyhrážania sa takýmito činmi, nátlaku alebo akéhokoľvek odňatia slobody, či už vo verejnom alebo v súkromnom živote“. Táto definícia presne opisuje, čo znamená násilie páchané na ženách a úplne s ňou súhlasíme. Po prečítaní tejto definície každý presne pochopí, čo je násilie páchané na ženách a aké druhy násilia existujú. Riešenie problémov násilím považujeme za ten najkrutejší spôsob. Ľudia, čo preferujú takéto konanie majú podľa nás nízke sebavedomie a nepozná žiadny iný spôsob. Osoby postihnuté násilím ale aj páchatelia násilia by mali vyhľadať pomoc. Aký čas vydrží žena maskovať na svojom tele ale aj na svojom spávaní, že doma prežíva hrôzu? Po istom čase to aj tak vyjde najavo. Príde jeden silnejší úder do tváre, vyčerpaná dovolenka v práci a výhovorky v zálohe už žiadne. Žena postihnutá násilím to určite nemá ľahké. Vždy, keď príde domov z práce má strach, čo sa bude odohrávať. Je pre ňu veľmi dôležitá pomoc a opora. Tú bezpodmienečne nájde pri svojich deťoch, ale tie jej žiaľ nepomôžu. Preto potrebuje vyhľadať odbornú pomoc. Existujú rôzne združenia a projekty, ktoré sa zaoberajú problematikou riešenia domáceho násilia. Dostupnosť týchto služieb poskytujú masmédiá rôznymi reklamami. Známym bol projekt na prevenciu domáceho násilia **5. žena** a myslíme si, že od tej doby sa začalo o tejto problematike hovoriť viac. Tento projekt mal oboznámiť verejnosť s tým, že problematika týrania je veľmi vážna a aj napriek tomu, že sa odohráva výlučne v domácom prostredí, je potrebné ju zaradiť do vecí verejných. Myslíme si, že sa to týka každého z nás, pretože nikto nevie, či sa jedného dňa nestane tiež obeťou násilia. Takto postihnuté ženy, by mali nabrat' odvahu a vyhľadať pomoc. Podľa nás je to veľmi náročné, ale pre tú ženu je to veľmi potrebné. Nedá sa predsa trpieť donekonečna. Dôvody, ktoré môžu viesť k násilným činom môžu byť rôzne. Či už sú páchatelom sprevádzané zo skúseností od detstva, alebo bol svedkom nejakého druhu násilia alebo to jednoducho prišlo samo vo vzťahu. Aj napriek tomu to patrí medzi trestný čin. Polícia môže najúčinnnejšie zasahovať voči domácejmu násiliu no myslíme, že ľudia veľmi málo oznamujú týranie. Človek keď je pod tlakom neustálych vyhrážok, výsmeškov, ponižovania, bitiek, tak sa len tak jednoducho neodhodlá zavolať na políciu a udať svojho partnera. Väčšina manželských vzťahov nepatrí medzi perfektné. Každý jedinec prichádza do vzťahu so svojimi vlastnými myšlienkami, názormi a postojmi. Nie vždy sa to však stotožňuje s názormi a hodnotami partnera. Tieto rozdiely však ešte nemusia vyústiť do konfliktného vzťahu. No rozdiely vo vzťahu sú aj prínosom, pomáhajú ľuďom pochopiť, rešpektovať a akceptovať rozdielne

názory a kultúry. Rozdiely alebo zvyky, ktoré na začiatkoch pripadali roztomilé sa môžu stupňovať a stávať sa nepríjemnými. Ved' každý človek sa časom mení. Zmení postoje, názory, pohľad na život či už časom alebo určitou udalosťou. Takou situáciou môže byť narodenie dieťaťa. Žena začne byť opatrnejšia, čistotnejšia, starostlivejšia ale popri tomto všetkom, čas, ktorý venovala manželovi od tej chvíle začne venovať bábätku. Čo nemusí pochopiť každý muž. Ich názory sa môžu značne líšiť a aj táto rozdielnosť môže spôsobovať v rodine problémy. Bez ohľadu na príčiny, konflikty vo vzťahoch majú za následok obavy, smútok, stres, strach. Nedá sa jednoducho zastávať myšlienka, že problémy sa vyriešia samé od seba. A pokiaľ sa niekto drží tohto pravidla, tak robí chybu. Pretože neriešené konflikty sa môžu len zhoršovať a spôsobovať len problémy, nikdy sa nič nevyrieši samé. Problémy fyzického charakteru alebo psychického, problémy v práci alebo v rodine. Všetky tieto problémy by nemali byť premlčané ale mali by sa riešiť. Manželia si pred oltárom sľubujú, že spolu ostanú „v dobrom i v zlom, až kým nás smrť nerozdelí“. A týmto pravidlom by sa mali riadiť. Svoj manželský zväzok neustále chrániť, dbať na pokoj v manželstve a snažiť sa svoje problémy riešiť. Určite je snom každého zostarnúť s partnerom v šťastnom manželstve. No život nám prináša množstvo situácií, ktoré manželské vzťahy narúšajú a rozbiťajú. Už spomínaná nevera, násilie, zlá komunikácia, rozdielnosť pováh, krízy a konflikty narúšajú manželské vzťahy a prispievajú k rozvodovosti. Zákon o rodine (č. 36/2005 Z. z.) presne vymedzuje rozvodový proces. Hovorí, že *„k zrušeniu manželstva rozvodom možno pristúpiť len v odôvodnených prípadoch. Súd môže manželstvo na návrh niektorého z manželov rozviesť, ak sú vzťahy medzi manželmi tak vážne narušené a trvalo rozvrátené, že manželstvo nemôže plniť svoj účel a od manželov nemožno očakávať obnovenie manželského spolužitia. Súd zisťuje príčiny, ktoré viedli k vážnemu rozvratu vzťahov medzi manželmi, a pri rozhodovaní o rozvode na ne prihliada. Súd pri rozhodovaní o rozvode vždy prihliadne na záujem maloletých detí“*. Ako je už v práci spomínané, rozvod zaraďujeme medzi najstresujúcejšie a najvyčerpávajúcejšie udalosti, ktoré sa môžu v manželskom živote vyskytnúť. Mnohí ľudia sa z tohto šoku nevedia dlho spamätať a veľmi dlhú dobu im potom trvá zvyknúť si. V niektorých prípadoch sú ľudia schopní vyhľadať pomoc, no v iných sa z toho snažia dostať sami za pomoci svojich detí, priateľov a blízkych. Ako správnejšiu možnosť pokladáme tú, s ktorou sa človek viac stotožňuje. Nie každý je si vie priznať, že potrebuje pomoc odborníka a len málokto túto pomoc aj vyhľadá. Myslíme, že ľudia sa skôr utiahnu medzi štyri steny a počkajú, kým ich to prejde. No sú aj také prípady, kedy je odborná pomoc naozaj vyhľadávaná. Pomoc sociálneho pracovníka je vyhľadávaná

aby poškodeným pomohol, poradil, usmernil, pochopil, poukázal na možnosti. Pri rozvode môže vykonávať aj nasledovné činnosti:

- šetrí v rodine a v sociálnom okolí rodiny,
- poskytuje poradenskú pomoc rodine,
- navrhuje a vykonáva výchovné opatrenia týkajúce sa rozvodu,
- spracovanie správy pre súd o rodinných pomeroch,
- zastupuje deti na súde v roli kolízneho opatrovníka,
- navrhuje opatrenia vo veci následnej výchovy detí,
- iniciuje trestné stíhanie rodičov, ak sú podozriví z trestného činu voči dieťaťu,
- sprostredkováva pomoc iných odborníkov (lekár, právnik, psychológ),
- organizuje kluby rozvádžajúcich sa a rozvedených rodičov,
- dáva návrh na zverenie detí do starostlivosti jedného z rodičov.

Ako hlavný krok na začiatok pre sociálneho pracovníka by sme navrhli návštevu v poškodenej rodine. Návšteva by mala byť vopred dohodnutá a mali by byť na nej zúčastnení všetci členovia rodiny. Je veľmi potrebné aby sociálny pracovník pochopil súčasnú situáciu v rodine a pokúsil sa rozlúsknuť problémy, ktoré v nej vznikli. Ale na druhej strane by nemal očakávať, že hneď po prvej návšteve získa všetky objektívne údaje o rodine. Z tohto dôvodu by sme nie len my ale aj rôzni vedci, ktorí sa venujú sociálnym vedám, návštevy zopakovať a intenzívne s rodinou pracovať. Práca sociálneho pracovníka je aktívnou zložkou sociálnej práce a vyžaduje si značnú dávku trpezlivosti. Pracovník by mal pôsobiť profesionálne, nestranne, sebavedomo. Svoje prípadné neúspechy by nemal prežívať príliš emotívne pretože práve to mu môže podraziť nohy v jeho rozvíjajúcej sa kariére. Ale nevytvoriť si vzťah ku klientovi je podľa nás dosť ťažké a človek musí byť jednoducho stvorený na takýto druh práce. Predsa sa mu snaží pomôcť a pochopiť ho ale musí byť silný. A k tomuto by ho mala posilňovať myšlienka z mnohých ďalších víťazstiev, ktoré ho čakajú. Do popredia by sa mala klásť otázka čo s deťmi po rozvode? Detí sa táto situácia týka tiež dosť silno. Predsa, pokiaľ už vnímajú vzťahy vo svojom okolí sú informované o tom, že rodinu tvorí otec, mama a ich deti. A predstava, že po rozvode rodičov bude žiť len s jedným z nich, môže pre nich pôsobiť dosť tragicky a emotívne. Niektoré deti sa budú len ťažko vyrovnávať a zmierovať s informáciou, že jedného z rodičov budú vidieť len zriedka. V mnohých prípadoch nastáva v rozvodom konaní boj o zverenie dieťaťa do starostlivosti. Príčinou odhodlania získať dieťa na svoju stranu môže byť len obyčajná chuť po peniazoch. Určite je na svete mnoho prípadov, keď

partneri chceli získať deti na svoju stranu. Predsa je množstvo príspevkov na deti, ktoré môžu rodičia dostávať. Či už ide o rodinné prídavky alebo daňový bonus, niektorí ľudia sa chcú po rozvode čo najviac nabaliť. Samozrejme nezabúdame na tých poctivých, ktorí chcú svoje deti získať do opatery z lásky. Rodičia sa počas rozvodu vôbec nemusia dohodnúť na rozdelení majetku a zverenia detí do starostlivosti. V takýchto prípadoch nastáva sťažený a komplikovaný rozvod. Žiadna strana to tej druhej neľahčuje, pretože ich vzťahy sa skončili veľmi drastickým a kritickým spôsobom. V týchto chvíľach je veľmi dôležité dbať na zvýšenú pozornosť k deťom. Treba sa im dostatočne venovať a zaujímať sa aj o ich názor. Samozrejme je podstatný vek dieťaťa. Malé dieťa do približne dvoch rokov si zrejme ľahšie zvykne na to, že sa zrazu od jedného dňa nebude každý deň stretávať s oboma rodičmi. Ale dieťa v pubertálnom veku môže informáciu, že sa jeho rodičia budú rozvádzať, znášať zle. Zrejme sa nebude chcieť zdržiavať doma, bude ponocovať a v tých najhorších prípadoch podľahne alkoholu alebo drogám. Preto prikladáme veľkú dôležitosť spôsobu, akým rodičia svojim deťom oznámia správu o rozvode. Mali by byť prítomní všetci členovia rodiny, mali by si na to nájsť čas a vytvoriť aj nejaké príjemné podmienky. Určite je potrebné oznámiť to pokojným hlasom, treba mu dať najavo, že ono nie je na vine ale je to len ich slobodné rozhodnutie. Dieťa musí mať istotu, že už nie je žiadna cesta späť aby sa nesnažilo vyvíjať určitý nátlak na napravenie ich vzťahu.

O tejto problematike by sa dalo ešte veľmi dlho diskutovať. Ako základ dobrého vzťahu považujeme dobrú komunikáciu. Pretože si myslíme, že nepomôže nič iné ako sa dobre porozprávať a vyjasniť si, čo sa nám vo vzťahu páči a čo nepáči, čo by sa malo zmeniť a čo napraviť. Či už je to stereotyp, finančné záležitosti, nedostatok porozumenia, strata záujmu o sex alebo množstvo pracovných povinností, nič nepomôže viac ako dobrý rozhovor. Považujeme ju za prvý a najhlavnejší krok k úspešnému vyriešeniu problémovej situácie. Kríza sa však týka oboch partnerov a oboch ich ničí. Ľudia svoje pocity potláčajú a dusia v sebe, čo ešte viac komplikuje túto situáciu. Niektoré prípady, ktoré prekonali manželské problémy, vnímajú krízu v pozitívnom zmysle. Kríza im pomohla znovu si nájsť k sebe cestu a pochopiť ako im na sebe stále vzájomne záleží. Objavili stratenú lásku, vášeň, získali opäť pocit bezpečia v manželstve. V malom množstve tak môže byť kríza zmesou, ktorá okorení partnerstvo a vráti vzťahu presne to, čo im predtým chýbalo. Keď dvaja nevedia nájsť cestu von z tejto krízovej situácie spoločnými silami, ale na druhej strane sa nechcú rozísť, mali by vyhľadať odbornú pomoc. Manželské a psychologické poradne pomohli nejednému manželstvu. Ich problém vyriešili a manželské vzťahy boli opäť

obnovené. Toto by malo byť perspektívou každého vzťahu. Snaha udržať za každých podmienok bezkonfliktné a šťastné manželstvo, kde je počuť len smiech a radosť z každého nového dňa, ktorý môže rodina prežiť spolu.

K základným odporúčaniam pre prax by sme zvolili väčšiu medializáciu pre rodiny s problémami. Myslím, že je málo projektov, ktoré by uľahčili poškodením ich krízovú situáciu. Na televízne obrazovky by sme vrátili reklamy o domácom násilí aby týraní vedeli, že sa majú na koho obrátiť. Zviditeľnili by sme anonymné spolky pre týraných a zneužívaných, pre ľudí v kríze, pre tých, ktorí trpia nezamestnanosťou, pre deti z rozvedených rodín, nech všetci títo ľudia vedia, kde majú hľadať pomoc. Už niekoľko rokov nie je nikde v masmédiách, či už v televízií alebo v rádiu počuť o týchto možnostiach. Jediné dostupné informácie sú len na internete a to je podľa nás málo. Predsa, aj keď žijeme v 21. storočí, nie každá domácnosť je vybavená prístupom na internet a nie každý si môže dovoliť navštevovať internetové kaviarne, v ktorých aj tak klient nemá patričné súkromie. Je potrebné si uvedomiť, že rozvod prináša aj straty. A odborníci majú za úlohu, tieto straty zmierniť ale aj pripraviť svojich klientov na to, že určité straty sú nutné a nevyhnú sa im. Na to, aby bola skvalitnená práca sociálnych pracovníkov, psychologov je potrebné, aby ľudia začali vo väčšej miere vyhľadávať ich služby a aby sa tieto služby stali dostupnými pre každého postihnutého človeka. Tiež by sme zviditeľnili proces mediácie prostredníctvom kampane, o ktorej by sa dozvedeli všetci obyvatelia tohto štátu. Pretože tak ako o každej inej aj o tejto problematike je potrebné hovoriť verejne a bez hanby. Inak sa problémy v rozvodových procesoch nebudú zlepšovať ale budú sa uberať len a len horšou cestou.

ZÁVER

Táto práca mala za cieľ zamerať sa a zistiť hlavné príčiny kríz a rozvodovosti v manželstve a priblížiť ich vplyv na jednotlivých členov rodiny. Na začiatku práce sa hovorilo o významnosti rodiny v spoločnosti. Zistilo sa, že rodina vždy bola a podľa mňa aj vždy bude tou najzákladnejšou jednotkou pre našu spoločnosť a ľudia by mali v čo najlepšom svetle prispievať k rozvoju funkčných a úplných rodín. Tie sú prvoradým základom nie len pre našu spoločnosť, pre nás ale aj pre naše deti. Pre dieťa je rodina prvou bunkou, v ktorej sa učí základnej výchove a učí sa vytvárať si vzťahy. Neskôr sa učí v škole, s priateľmi a nakoniec si samo založí rodinu a odovzdáva svoje skúsenosti svojim deťom. Celý život človeka by sa mohol nazvať ako cyklus neustáleho nadväzovania nových a nových vzťahov. A tie by mali pretrvávať len v tom pozitívnom smere. V práci sa neskôr priblížila problematika kríz v rodine. Krízu zažila určite každá jedna rodina. Pretože aj dvaja úplne rovnakí ľudia sa nevedia stotožniť vo všetkých svojich názoroch. Práca sa zamerala na najčastejšie vplyvy, ktoré môžu rodinu priviesť ku kríze. Veľmi veľký vplyv má na rodinu nezamestnanosť a chudoba. Tieto javy spôsobujú rodinám problémy, ľudia sú agresívnejší, majú časté depresie, pretože ich desí pomyslenie na otázku ako ďalej? Všetky tieto faktory vplývajú na rodinu ako celok, týka sa to každého jedného člena. A či už v rodine vzťahy utužia alebo rozbijú je len na tom, ako tieto problémy vyriešia sami rodičia. Práca ďalej opisuje vzťahy a krízy v manželstve. Preštudovaním literatúry sa zistilo, že autori uvádzajú ako najčastejšie indikátory kríz neveru, týranie a rozdielnosť pováh. Manželská kríza môže ale nemusí skončiť rozvodom. Je však potrebné, pri vyskytnutí sa určitého problému v manželstve, hovoriť o ňom čo najviac. Je predsa v záujme oboch manželov aby sa ich problémy vyriešili a aby ich rodina ostala celá. A v popredí by mali myslieť na svoje deti, ktoré vedia, že vo svojej rodine môžu nájsť lásku, nehu, oporu, bezpečie. V odbornej literatúre sa ako možnosť riešenia manželských konfliktov uvádza mediácia. Tá má rodinám pomôcť dostať sa zo svojich problémov, pokiaľ sa z nich nevie dostať sama.

Krízy by mali byť riešené tým najšetrnejším spôsobom aby sa táto situácia čo najmenej dotkla všetkých zúčastnených a nespôsobila im mnohé ďalšie problémy. Odborníci z manželských, psychologických a rodinných poradní sú v tejto oblasti veľkými pomocníkmi, pretože uľahčujú rodine vyrovnanie sa s ich krízovou a rozvodovou situáciou. Cieľom ich práce je prispieť, nie len na Slovensku ale aj vo svete, k zníženiu počtu rozvedených manželstiev.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

BAKOŠOVÁ, Z.: *Sociálna pedagogika (Vybrané problémy)*. Bratislava : FF UK, 1994. 80 s. ISBN 80-223-0817-X.

ČÍRTKOVÁ, L. – VITOUŠOVÁ, P.: Sociální práce s oběťmi násilí v rodině. In MATOUŠEK, O. – KODYMOVÁ, P. – KOLÁČKOVÁ, J., eds: *Sociální práce v praxi*. Praha : Portál, 2005. ISBN 80-7367-002-X. s. 227 – 248.

DUNOVSKÝ, J. et al: *Sociální pediatrie*. Praha: Grada Publishing, 1999. 279 s. ISBN 80-7169-254-9.

ĎURICOVÁ, L.: Spôsob výchovy v rodine a formovanie osobnosti dieťaťa. In *Rodinné prostredie ako faktor socializácie a personalizácie osobnosti dieťaťa - zborník čiastkových výstupov z riešenia vedeckovýskumnej úlohy VEGA 1/0244/03*. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, 2004. ISBN: 80-8083-015-0. s. 9 – 14.

FROMM, E.: *Umění milovat*. Praha : Český klub, 2006. 125 s. ISBN 80-85637-94-4.

HOLÁ, L.: *Mediace*. Praha : Grada Publishing, 2003. 192 s. ISBN 80-247-0467-6.

HRONCOVÁ J. – HRONCOVÁ, J.: Premeny slovenskej rodiny v kontexte transformačných a integračných procesov. In *Výchova v pedagogickom výskume a praxi : Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie*. Trnava : Univerzita sv. Cyrila a Metoda, 2008. ISBN: 978-80-8105-007-7. s. 495 - 507.

JANDOUREK, J.: *Úvod do sociologie*. Praha : Portál, 2003. 232 s. ISBN 80-7178-759-3.

KASANOVÁ, A.: *Sprievodca sociálneho pracovníka: I. rodina a deti*. Nitra : Michal Vaška Prešov, 2008. 449 s. ISBN 978-80-8094-277-9.

KONČAL, V.: Výchova detí v rodine – základná úloha rodiny. In *Výchova v pedagogickom výskume a praxi : Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie*. Trnava : Filozofická fakulta Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave, 2008. ISBN: 978-80-8105-007-7. s 530 – 534.

KOŠČO, J. a kol.: *Poradenská psychológia*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1987. 446 s. ISBN nemá.

KOVÁČIKOVÁ, D. a kol.: *Základy pedagogiky pre sociálnych a misijných pracovníkov*. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, 2004. 102 s. ISBN 80-8055-934-1.

KRATOCHVÍLOVÁ, E. a kol.: *Úvod do pedagogiky*. Trnava : Trnavská univerzita, 2007, 168 s. ISBN 978-80-8082-745-6.

- KŘIVOHLAVÝ, J.: *Konflikty mezi lidmi*. Praha : AVICENUM, 1973. 304 s. ISBN 08-080-73.
- LANGMEIER, J. - KREJČÍŘOVÁ, D.: *Vývojová psychologie*. 2. vyd. Praha : Grada Publishing. 2006. 368 s. ISBN 80-247-1284-9.
- LEVICKÁ, J. a kol.: *Sociálna práca s rodinou*. Trnava : Mosty Trnavská univerzita, 2004. 177 s. ISBN 80-89074-93-6.
- LUCKÁ, Y.: Krizová intervence. In MATOUŠEK, O.: et al., *Metody a řízení sociální práce*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-548-2. s. 119 – 134.
- MATĚJČEK, Z.: *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní*. Praha : Portál, 1994. 98 s. ISBN 80-85282-83-6.
- MATOUŠEK, O.: et al., *Metody a řízení sociální práce*. Praha: Portál, 2003. 384 s. ISBN 80-7178-548-2.
- MATOUŠEK, O. – KODYMOVÁ, P. – KOLÁČKOVÁ, J., eds: *Sociální práce v praxi*. Praha : Portál, 2005. 352 s. ISBN 80-7367-002-X.
- ONDERJKOVIČ, P. a kol.: *Sociálna patológia*. Bratislava : VEDA, 2001. 310 s. ISBN 80-224-0685-6.
- PLAŇAVA, I.: *Jak se (ne)rozvádět*, Praha : Grada Publishing, 1994. 120 s. ISBN 80-7169-129-1.
- PRŮCHA, J.: *Přehled pedagogiky: úvod do studia odboru*. 2. vyd. Praha : Portál, 2006. 272 s. ISBN 80-7178-944-5.
- PRŮCHOVÁ, B.: *Slušný rozvod*. Brno : ERA, 2002. 128 s. ISBN 80-86517-25-X.
- RUSNÁKOVÁ, M.: *Rodina v slovenskej spoločnosti v kontexte sociálnej práce*. Ružomberok : Pedagogická fakulta Katolíckej univerzity v Ružomberku, 2007. 167 s. ISBN 978-80-8084-248-2.
- SATIROVÁ, V.: *Knihy o rodině*. Praha : Práh, 1994. 350 s. ISBN 80-901325-0-2.
- SMITH, H.: *Deti a rozvod*. Praha : Portál, 2004. 184 s. ISBN 80-7178-906-2.
- STRIEŽENEC, Š.: *Slovník sociálneho pracovníka*. Trnava : AD, 1996. 255 s. ISBN 80-967589-0-X.
- STRIEŽENEC, Š.: *Úvod do sociálnej práce*. Trnava : AD, 1999. 215 s. ISBN 80-967589-6-9.
- ŠATÁNEK, J.: *Komunikácia v rodine*. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, 2004. 84 s. ISBN 80-8055-981-3.
- ŠIMOVÁ, E.: Význam univerzít tretieho veku v rámci celoživotného vzdelávania. In *Sociálna práca – ľudské práva – vzdelávanie dospelých : zborník referátov z vedeckej*

konferencie s medzinárodnou účasťou. Prešov : Prešovská univerzita, 1998. ISBN 80-8885-49-3 s. 470 – 476.

ŠIŠKOVÁ, T. – STÔHROVÁ, H.: Mediace. In MATOUŠEK, O.: et al., *Metody a řízení sociální práce*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-548-2. s. 134 – 150.

ŠMOLKA, P.: Partnerství, manželství a krízová intervence. In VODÁČKOVÁ, D. a kol.: *Krízová intervence*. Praha : Portál, 2002. ISBN 80-7178-696-9. s. 286 – 290.

TAMÁŠOVÁ, V.: Výchova v rodine. In *Výchova v pedagogickom výskume a praxi : Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie*. Trnava : Univerzity sv. Cyrila a Metoda, 2008. ISBN: 978-80-8105-007-7. s. 28 - 38.

TURANSKÁ, E.: Rodina ako základný výchovný činiteľ. In KOVÁČIKOVÁ, D. a kol.: *Základy pedagogiky pre sociálnych a misijných pracovníkov*. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, 2004. ISBN 80-8055-934-1. s. 54 – 61.

VÁGNEROVÁ, M.: *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 3. vyd. Praha : Portál, 2004. 872 s. ISBN 80-7178-802-3.

VODÁČKOVÁ, D. a kol.: *Krízová intervence*. Praha : Portál, 2002. 544 s. ISBN 80-7178-696-9.

ZELINA, M.: *Stratégie a metódy rozvoja osobnosti dieťaťa*. 2. vyd. Bratislava : IRIS, 1996. 230 s. ISBN 80-967013-4-7.

ZELINA, M.: Výchova a vzdelávanie žiaka. In *Pedagogické rozhľady*, ISSN 1335-0404. 2007, roč. 16, č. 4, s. 5.

WILMOT, W. W., HOCKEROVÁ J. L., *Interpersonálny konflikt*. Bratislava : Ikar, 2004. 495 s. ISBN 80-551-0832-3.

Deklarácia OSN 1993 o odstránení násilia páchaného na ženách.

Zákon NR SR č. 36/2005 Z. z. o rodine.

Zákon NR SR č. 27/2009 Z. z. o sociálnoprávnej ochrane detí a o sociálnej kuratele.